

Bruket av pronomen i språkhandledningssamtal från Sverige och Finland

Heidi Lehtinen
Avhandling pro gradu
Nordiska språk, språkexpertlinjen
Institutionen för språk- och översättningsvetenskap
Åbo universitet
September 2018

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

ÅBO UNIVERSITET

Institutionen för språk- och översättningsvetenskap/Humanistiska fakulteten

LEHTINEN, HEIDI: Bruket av pronomen i språkhandledningssamtal från Sverige och Finland

Pro gradu avhandling, 62 s., 7 s. bilagor

Nordiska språk, språkexpertlinjen

September 2018

Den här undersökningen behandlar bruket av pronomen *du* och *vi* samt det indefinita pronomenet *man* i språkhandledningssamtal i universitetsmiljö. Materialet består av två transkriptioner som vardera är ca en timme lång. Samtalen är insamlade inom forskningsprojektet *Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP) – Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* och de har spelats in vid universitet i Finland och Sverige år 2015. Det finns två deltagare i båda samtalen: en handledare och en student.

Uppsatsens huvudsakliga syfte är att undersöka hur deltagarna använder pronomina *du*, *vi* och *man* i språkhandledningssamtal och vad detta visar om samtalsstilen. Jag har tagit hänsyn till samtalens interaktionella karaktär och typiska drag för institutionella samtal. Undersökningen består av två delar: en kvantitativ, där antalet personliga pronomina i båda samtalen behandlas och en kvalitativ, där användningen av pronomina och det som kan förklara valet av det aktuella pronomenet analyseras närmare. I samband med den kvalitativa analysen behandlas också stilen som pronomina kan relateras till och möjliga skillnader i användningen mellan de två länderna.

I bakgrundskapitlet presenteras undersökningar som diskuterar skillnader i samtalskultur mellan Sverige och Finland. Jag presenterar också kort samtalsanalysen som är den metodologiska utgångspunkten för de flesta av ovannämnda undersökningar. Utifrån grammatiska översiktsverk redogör jag för betydelse och användning av de personliga pronomina *du*, *vi* och *man* i svenska språket.

Resultaten från undersökningen visar att *du* är det mest använda pronomenet. *Man* är näst vanligast och *vi* minst vanligt. Det finns betydande skillnader i pronomenbruket mellan handledare och studenter. Handledarna använder alla tre pronomina betydligt mer än studenterna. Studenterna är mer indirekta medan handledarna ofta syftar på studenterna med *du*, *man* eller ett *vi* som inkluderar både handledaren och studenten. Den finlandssvenska handledaren använder pronomina på ett mer direkt sätt medan den sverigesvenska handledaren förmildrar sina råd och bryter ned asymmetrier mellan deltagarna. Skillnaderna mellan de två samtalen är ändå inte så stora. Det kan konstateras att båda samtalen är typiska institutionella samtal med en klar rollfördelning. Handledaren är ansvarig för samtalsgången och ger råd medan studenten förklarar problem som har uppstått vid skrivandet.

Nyckelord: svenska, finlandssvenska, handledning, samtal, pronomen, *du*, *vi*, *man*

Innehåll

Tabeller	6
1 Inledning.....	7
1.1 Syfte	8
1.2 Material och metod	8
1.3 Avhandlingens disposition	9
2 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter.....	11
2.1 Personreferens.....	11
2.1.1 <i>Du</i>	12
2.1.2 <i>Vi</i>	13
2.1.3 <i>Man</i>	14
2.2 Samtalspråk	15
2.3 Samtalskulturerna i Sverige och Finland.....	17
2.3.1 IVIP.....	18
2.3.2 Tidigare forskning	18
2.3.3 Samtalsstilar	21
2.4 Institutionella samtal	23
2.5 Transkriptioner.....	27
3 Analys.....	31
3.1 Kvantitativ analys	31
3.2 Kvalitativ analys	33
3.2.1 Användning av <i>du</i>	33
3.2.2 Användning av <i>vi</i>	41
3.2.3 Användning av <i>man</i>	47
4 Sammanfattande diskussion	57
Litteratur	60

Bilaga 1	63
Suomenkielinen lyhennelmä.....	64

Tabeller

Tabell 1 Antalet belägg på <i>du</i> , <i>vi</i> och <i>man</i> i samtalen.....	32
---	----

1 Inledning

Vissa samtal är formellare än andra och deltagarna har i dem specifika roller som mer eller mindre omedvetet avspeglar mönster i samtalet. Samtalsrollerna är kultur- och situationsbundna och bestämmer hur hierarkiska samtalen framstår som. I den här avhandlingen analyserar jag två samtal som är inspelade i universitetsmiljö. I samtalen är det fråga om personlig skrivhandledning, som sker mellan en handledare och en studerande som skriver en avhandling. Samtalen är institutionella och har ett klart, utbildande syfte. Deltagarna i samtalen har bestämda roller, dvs. handledaren är den som vet mer och är expert i ämnet och studenten är den som lär sig att skriva vetenskapligt och således tar emot råd. Samtalsforskningen, som avhandlingen faller inom ramen för, är ett ganska nytt forskningsområde och många aspekter av svenskspråkiga institutionella samtal kvarstår outforskade.

I den här avhandlingen bygger jag vidare på och utvidgar min kandidatavhandling (Lehtinen 2016), som behandlade användningen av passiv i språkhandledningssamtal inspelade i Sverige och Finland. Mitt material i kandidatavhandlingen bestod av totalt 30 minuter från två språkhandledningssamtal, och nu undersöker jag samma samtal i sin helhet. I den här avhandlingen fokuserar jag på pronomenbruk i stället för passiv. Jag fortsätter med att undersöka pronomenet *man* men utvidgar undersökningen till att gälla också de personliga pronomina *du* och *vi*.

I den empiriska delen av avhandlingen utreder jag hur pronomen används i språkhandledningssamtal. I analysen fokuserar jag på hur deltagarna använder det passivliknande pronomenet *man* och pronomenen *du* och *vi* samt hur de växlar mellan dessa tre pronomen. Som Henricson m. fl. (2015) har visat är det relevant att undersöka hur det verkliga pronomenbruket ser ut eftersom det visar hur samtalsstilen och samtalskulturen påverkar språket. Som Saari (1995) och Henricson m. fl. (2015) visat finns det skillnader i kommunikativa mönster mellan Sverige och Finland, vilket återspeglas också i samtal som sker inom institutionella kontexter. I sverigesvenska och finlandssvenska handledningssamtal

vid universitet är praxisen och förväntningarna på deltagarna sålunda inte helt desamma, och jag utreder om det är möjligt att koppla skillnaderna till preferenser i fråga om samtalsstil.

1.1 Syfte

Syftet med föreliggande undersökning är som framgått ovan att utforska användningen av pronomenen *man*, *du* och *vi* i institutionella samtal i lärandekontext. Materialet består av två handledningssamtal och jag kommer att utreda vilka skillnader det finns i bruket av pronomina mellan handledare och studenter. Jag kartlägger vidare på vilket sätt användningen av *man*, *du* och *vi* kan relateras till olika samtalsstilar och om det finns tydliga skillnader mellan de två samtalen som är inspelade i Sverige respektive Finland. I undersökningen söker jag svar på följande frågor:

- Hur använder deltagarna *du*, *vi* och *man*?
- Vad påverkar valet av pronomen i språkhandledningssamtalen?
- Hurdan är samtalsstilen och hur avspeglas den i pronomenbruket?

1.2 Material och metod

De två språkhandledningssamtal som jag undersöker har spelats in inom forskningsprogrammet *Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP) – Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* (se avsnitt 2.3.1). I programmet studeras svenska samtal i liknande miljöer i Finland och Sverige, bl.a. samtal vid universitet och högskolor. De två samtal jag undersökt är ca 60 minuter långa och har både audio- och videoinspelats, men i min analys utgår jag från transkriptionerna av samtalen.

I båda samtalen deltar en kvinnlig handledare och en kvinnlig studerande, och alla deltagarna har svenska som modersmål. Det sverigesvenska samtalet har spelats in vid ett universitet i östra Sverige och det finlandssvenska samtalet vid ett universitet i västra Finland.

Inspelningarna har ägt rum år 2015. När samtalen spelades in visste deltagarna om inspelningen men inte att deras val av pronomen kommer att undersökas. Transkriptionerna visar hur autentiskt pronomenbruk ser ut: deltagarna har inte haft tid att överväga alternativa former, vilket kunde ha varit möjligt i en skriven text. Jag vill emellertid betona att det inte är möjligt att dra för långtgående slutsatser om bruket av pronomina i de två länderna utifrån ett så begränsat material. Då det är fråga om bara fyra informanter spelar personlig variation möjligtvis en stor roll.

Vid båda samtalen går jag genom transkriptionerna i sin helhet och ger en översikt av pronomenbruket. Därefter analyserar jag pronomenen *du*, *vi* och *man* som står i fokus för min undersökning. Jag gör en samtalsanalytiskt inspirerad närstudie av interaktionen och utreder i vilka situationer *man*, *du* och *vi* har använts och av vem, samt vem som inkluderas i *man* och *vi*. I analysen lyfter jag fram utdrag som illustrerar skillnader dels mellan det sverigesvenska och det finlandssvenska materialet, dels mellan studenternas och handledarnas pronomenbruk.

På grund av att materialet består av endast två samtal är studien främst kvalitativ. Jag utforskar om de institutionella samtalen visar tecken på *närhets- och engagemangsstilen* (som präglas av direkthet och informalitet) eller tecken på *respekt- och hänsynsstilen* (som präglas av indirekthet och distans), och om man här kan se skillnader mellan samtalsmaterialet inspelat i Finland och Sverige.

1.3 Avhandlingens disposition

I början av teorikapitlet (2) redogör jag för tidigare forskning och råd om bruket av de personliga pronomenen *du* och *vi* samt pronomenet *man* i svenskan. Avsnitt 2.2 diskuterar om samtalspråk. Därefter presenterar jag forskningsprogrammet IVIP inom vilket mitt samtalsmaterial är insamlat (avsnitt 2.3). I samband med detta presenterar jag samtalskonventioner och de två olika samtalsstilarna. Jag klargör vad institutionella samtal är (2.4) och vad som menas med transkriptioner (2.5). Efter teorikapitlet följer analysen av

materialet (kapitel 3), där jag söker svar på de frågor som nämnts ovan. Avhandlingen avrundas med en sammanfattande diskussion (kapitel 4).

2 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

I detta kapitel beskrivs de tre pronomenen *du*, *vi* och *man* (2.1). Därefter redogör jag för vad som anses vara kännetecknande för samtalspråk (2.2), och efter det presenterar jag undersökningar som har gjorts om samtalskulturerna i Sverige och Finland för att söka svar på om det finns skillnader i språkbruket mellan de två länderna (2.3). Jag redogör vidare för vad forskare har skrivit om de två olika samtalsstilarna, *respekt- och hänsynsstilen* respektive *närhets- och engagemangsstilen*, och på vilket sätt de är typiska för Sverige respektive Finland. Då språkhandledningssamtal äger rum i formella samtalsituationer redogör jag också för vad som är typiskt för institutionella samtal (2.4). Till slut redogör jag för vad som har skrivits om transkriptioner; ett format som möjliggör analys av samtal (2.5).

2.1 Personreferens

I det här avsnittet presenterar jag de pronomen som jag har valt att fokusera på: *du*, *vi* och *man*. Orsaken till att jag valt dessa tre pronomen är att de har en klar anknytning till samtalsstilen. Att använda *du* är ett tecken på den lediga närhets- och engagemangsstilen. Jag vill därför reda ut hur omfattande användningen av *du* är i materialet. *Vi* hänvisar till flera referenter, varav en är den talande. Jag vill här utforska vem talaren inkluderar i *vi* i samtalskontexten, vilket kan vara relaterat till samtalets grad av formalitet. Pronomenet *man* är passivliknande och indirekt, och det kan vara förknippat med respekt- och hänsynsstilen. Pronomenen *du* och *vi* är definitiva, vilket betyder att talaren förutsätter att lyssnaren kan identifiera referenten antingen genom allmän erfarenhet eller utifrån kontexten. *Man* är däremot ett indefinit pronomen och dess användningsområde är större (se Svenska Akademiens Grammatik:II:393.)

2.1.1 *Du*

I SAG (II:263) nämns att *du* är talarens beteckning på lyssnaren. Vem som är ”du” framgår av talsituationen (Hultman 2010:98). *Du* blev det dominerande tilltalsordet i Sverige på grund av jämlikhetstänkandet på 1970-talet och har efter det kunnat användas oberoende av vilken status eller sociala relationer samtalsparterna har (SAG II:269). Enligt Tandefelt (2009:161) blev det ungefär samtidigt acceptabelt att *du* ömsesidigt på arbetsplatser och inom olika organisationer också i Finland. I Sverige genomfördes en genomgripande *du*-reform. *Du*-reformen har inte varit lika grundlig i Finland, där det förekommer mer *ni*ande än i Sverige (Norrby m. fl. 2007:10). Fastän *du*andet är väl etablerat i Sverige sedan decennier tillbaka är det inte ändå helt enkelt att *du* i alla situationer, utan mer indirekta tilltalssätt eller undvikande av tilltal förekommer också (Norrby m. fl. 2007:5–6).

I Sverige kom *ni*ande med tiden att uppfattats som nedlåtande, men Norrby m.fl. (2007:28) påpekar att ”ett nytt *ni*ande” uppstått i Sverige på 2000-talet, speciellt i service-situationer. I fråga om *du*ande och *ni*ande har Sverige och Finland därför närmast sig varandra de senaste åren. Jag ska fokusera på bruket av *du* i mitt material och utreda hur vanligt det är i handledningssamtalen från de två länderna, men inte i förhållande till *ni*ande. I handledningssamtal i dagens Sverige och Finland är *ni*ande inte ett alternativ, jämfört t.ex. med Tysklands mer formella tilltalsmönster.

Du används i dag också som generiskt pronomen så att dess betydelse motsvarar *man*. Enligt Hultman (2010:101) beror detta på engelsk påverkan, men användningen är inte helt etablerad och försiktighet rekommenderas. Även i SAG noteras att användningen av *du* med generisk syftning har blivit vanligare, se exempel (1). (I exemplen från tidigare litteratur visas kursiv och fet stil enligt källan i fråga.)

(1) Under franska revolutionen var *du* tvungen att vara för eller emot. (SAG II:264)

Med efterställda attribut är det möjligt att specificera ytterligare vem som avses med *du*:

(2) *Du med den gröna tröjan* ska gå till kontoret. (SAG II:260)

Josephson (2013:93) nämner vidare att ett s.k. pedagog-*du* traditionellt har förekommit i skolan när läraren talar om en allmän regel:

(3) När du dividerar bråktal ska du vända på täljaren och nämnaren (Josephson 2013:93)

2.1.2 *Vi*

Enligt SAG (II:263) är *vi* ”talarens beteckning på en grupp människor där han själv ingår”. I SAG konstateras det vidare att det beror på sammanhanget vem som är inkluderad i *vi*:et, och lyssnaren kan antingen vara inkluderad eller inte. Således kan pronomenet användas i en inkluderande eller exkluderande betydelse. Med korrelat, såsom *Lasse och jag* i exempel (4) nedan, kan talaren förtydliga vem som inkluderas:

(4) Lasse och jag trodde att *vi* skulle bli färdiga i tid (SAG II:240)

Pronomenet kan också följas av ett attribut som avslöjar vem talaren syftar på med *vi*:

(5) Det kan väl *vi pojkar* klara (SAG II:259)

Förutom på personer, kan *vi* ibland syfta på ett kollektiv av talare, såsom en institution eller en organisation (SAG II:265). Det är därmed inte alltid självklart vem talaren syftar på med *vi* utöver sig själv. *Vi* kan även ha en liknande funktion som det generiska *man*:

(6) *Vi* vet att två gånger två är fyra. (SAG II:264)

I klart asymmetriska sammanhang kan läkare eller lärare använda *vi*, och endast avse den tilltalade. Tonfallet är då daltande och avspeglar typiskt vuxen-barnspråk. Denna användning har enligt SAG (II:269) blivit ovanligare:

(7) Hur känner *vi* oss idag då?

En motsatt användning av *vi* är då pronomenet används för att framhäva grupptillhörighet eller lyssnarens närvaro:

(8) *Vi* sitter alla i samma båt (Svensk ordbok 2009)

2.1.3 *Man*

Man är ett generiskt pronomen som kan beteckna en eller flera personer. Ibland kan den som talar eller skriver räkna in sig själv (se SAG II:394). Konstruktion med pronomenet *man* antyder enligt Reuter (1989) att någon utför handlingen men inte preciserar eller poängterar vem det är: *man brukar framhålla att man inte skall skriva så att man kan missuppfatta vad man menar*. I exemplet syftar *man* på olika personer inom samma sammanhang, men användningen rekommenderas inte, då det kan vara svårt för läsaren eller åhöraren att veta vem som avses.

Viberg (2010:156) påpekar att *man* i svenskan används bara som subjekt. Som objekt används *en*. SAG (II:394) preciserar: ”Endast när pronomenet refererar till en mängd där talaren ingår, kan formerna *en*, *ens* användas i akkusativ respektive genitiv.” Viberg (2010:140) konstaterar vidare att *man* ofta syftar på potentiella eller överkliga situationer. SAG (II:266) konstaterar att ett generaliserande *man* även kan betyda ”vi” när det är fråga om en given grupp i vilken talaren ingår.

Man kan syfta på talaren, första person singularis. Enligt SAG (II:265) är detta typiskt för vardagligt språk. Viberg (2010:142) nämner att pronomenet då signalerar solidaritet och minskar intrånget i frågor eller förslag. Nedan finns ett exempel på *man* vars betydelse motsvarar *jag*, men som uttrycker något som kan generaliseras:

(9) När man gifte sig, visste *man* knappast vad som väntade en. (SAG II:265)

Egerland (2003:74) noterar att talaren kan syfta på sig själv med *man* i stället för *jag* när hen inte vill hamna i fokus. Pettersson (1978:22) ger ett annat exempel på denna användning av *man* där pronomenet används i definitiv betydelse och syftar på en viss person. *Man* uttrycker då anspråkslöshet och reservation från talarens sida:

(10) Nåja, **man** har väl läst ett antal böcker om astronomi. (Pettersson 1978:22)

Som Viberg (2010:143) konstaterar kan skillnaden mellan generisk betydelse och referens till första person singularis emellertid vara subtil: talaren kan syfta på sig själv när

hen vill säga att vem som helst kunde uppleva något på samma sätt. Å andra sidan är *man* användbart också när talaren eller lyssnaren inte alls är inkluderade. Typen av verb spelar ingen roll för bruket av *man*, så länge verbet tillåter ett mänskligt subjekt. I mitt material är det intressant att utreda vem *man* syftar på i handledningssamtal.

Viberg (2010:156) konstaterar att *man* ur en funktionell synvinkel är det huvudsakliga uttrycket för opersonlighet i svenskan. Coussé & van der Auwera (2012) noterar att textens genre inte har en signifikant betydelse för spridningen av *man*. Således är *man* ett mycket mångfunktionellt pronomen i svenskt språkbruk. Samtidigt har det ändå under de senaste åren diskuterats om pronomenet *man* är på väg att försvinna (Dahl 2013a). Dahl (2013b) nämner det språkreformförslag som skulle ersätta det generiska *man* med *en*, som är vanligt i synnerhet i sydsvenska dialekter, eftersom *man* anses vara sexistiskt.

2.2 Samtalsspråk

I det här avsnittet redogör jag för samtalsspråk och beskriver interaktionell lingvistik och samtalsanalys som metod. Som Lindström (2008:9) påpekar är det typiskt för samtalsspråket att grammatiken och den dialogiska organisationen är oskiljbara från varandra. Talet omfattar mer än det som står i grammatikböcker och vissa konstruktioner kan vara vanligare i tal än i skrift och vice versa. Utgångspunkten i samtalsgrammatiken är att det inte går att studera isolerade yttranden, utan att man måste beakta samtalskontexten och den interaktionella sekvensen som yttrandena ingår i, eftersom det avslöjar varför yttrandena har uttalats. Linell (2005:236) konstaterar om samtalsspråk: ”Villkoren för produktion, förståelse och tolkning är radikalt annorlunda än för skrivna texter; i det senare fallet är tiden för ostörd planering och omarbetning ofta betydligt större, och det är rimligt att anta att de språkliga produkterna därför kommer att se annorlunda ut.”

Lindström (2008:14–15), som använder begreppet *samtalsgrammatik* för att särskilja grammatik i samtal från traditionell grammatik som fokuserar på det skrivna språket, påpekar att samtalsgrammatikens syfte först och främst är att vara deskriptiv och förklarande. Därför strävar man efter att anta ett deltagarperspektiv i samtalsforskningen. Enligt

Lindström är målet inom samtalsgrammatik ändå detsamma som i grammatik i allmänhet: att beskriva regelbundenheter i språket, och synliggöra gemensamma mönster som kan gälla i olika samtalsgenrer.

Inom samtalsgrammatik poängteras det att samtalsspråket är socialt bärande och yttranden ofta är samförfattade, dvs. de produceras i samarbete med andra. Språket bygger på konventioner som samtalsdeltagarna delar och accepterar. Som Lindström (2008:32) konstaterar sker samtalsspråket samtidigt på både mikro- och makroplanet: det är individuellt och tillfälligt, men också kollektivt och bundet till ett större mönster. Enligt Lindström (2008:28) försöker samtalsgrammatiken hitta samband som finns mellan språkstrukturen och interaktionsstrukturen. Selting & Couper-Kuhlen (2001:3) konstaterar att detta tvärvetenskapliga forskningsområde som är intresserat av både hur språket gör interaktion mellan deltagare i samtal möjligt och hur språket självt förändras i interaktion kallas *interaktionell lingvistik*. Interaktionen mellan deltagarna är det som förklarar vilka språkliga strukturer som väljs.

Enligt Lindström (2008:33) används interaktionell lingvistik som ett samlingsbegrepp för forskning som hör till det samtalsanalytiska fältet och intresserar sig för samtalsspråk. Han konstaterar att interaktionell lingvistik främst har fokuserat på lexikonet, syntaxen och prosodin samt utforskat vilka lexikala former och betydelser det talade, dialogiska språket uppvisar. Lindström (2014:37–38) tillägger att forskare inom interaktionell lingvistik har varit mest intresserade av att se på turer i samtal och analysera vilken grammatik det används vid turkonstruktion. Det har varit populärt att jämföra olika språk eller, som i fråga om min avhandling, varieteter av ett och samma språk.

Lindström (2014:31) påpekar att interaktionell lingvistik utgår från empiriska metoder som har utvecklats inom etnometodologisk *samtalsanalys*, en metod som har sitt ursprung inom sociologin. Samtalsforskningens rötter finns i 1960-talets USA och samtalsanalysen har utvecklats för att utforska hur mänsklig interaktion sker i mikrosociala kontexter (Lindström 2008:33). I samtalsanalys ska materialet som forskaren studerar vara autentiskt och man ska inte ta hänsyn till utomspråkliga faktorer (Norrby 2014:35). Enligt

Lindström (2008:23) hör det till samtalsanalysens etik att deltagarnas identitet inte avslöjas. Inom samtalsanalys har det också blivit vanligt att analysera offentliga samtal och bl.a. institutionella samtal som klassrumsinteraktion eller samtal inom universitetsmiljö.

Norrby (2014:14) konstaterar att vi i regel följer outtalade samtalsregler omedvetet. Samtal utmärks av samarbete och yttranden är anpassade efter samtalspartnern. Enligt Lindström (2008:52) utgör varje yttrande i samtal en respons på föregående yttrande som i sin tur är utgångspunkten för det som sägs i den följande turen. Således är yttranden inte isolerade utan förankrade i en situationskontext. Linell (2005:241) påpekar att deltagare ingalunda har symmetriska roller i samtal trots att yttranden är samkonstruerade. I avsnitt 2.4 nedan redogör jag närmare för roller i institutionella samtal, dvs. samtal som är arrangerade och sker mellan en representant för en viss institution och en lekman.

Studierna om samtalskultur som jag kommer att presentera i nästa avsnitt bygger på samtalsanalys och också min egen undersökning är inspirerad av metoden. Jag utforskar stilen i samtalspråket och interaktionen i dem utifrån hur samtalen är strukturerade tur för tur. Transkriptionerna som utgör mitt material är gjorda enligt samtalsanalytiska principer. Jag redogör närmare för transkriptioner i avsnitt 2.5.

2.3 Samtalskulturerna i Sverige och Finland

I det följande presenterar jag undersökningar som har gjorts om samtalskulturerna i Sverige och Finland. Jag presenterar kort forskningsprogrammet IVIP, inom vilket mitt material samlats in (2.3.1). Mitt syfte är att redogöra för om det finns skillnader i språkbruket på svenska mellan de två länderna (2.3.2). I resten av avsnittet (2.3.3) presenterar jag närmare det som har skrivits om de två samtalsstilarna, *respekt- och hänsynsstilen* och *närhets- och engagemangsstilen*, samt diskuterar om de är typiska för Sverige respektive Finland.

2.3.1 IVIP

I forskningsprogrammet IVIP, som pågår från år 2013 till 2020 studeras samtal inom domänerna service, lärande och vård (Norrby m.fl. 2013). På programmets webbplats (Interaction and Variation in Pluricentric Languages) står det att syftet är att utforska svenska som ett pluricentriskt språk, dvs. språk som talas i två eller flera länder. Genom att studera autentiska samtal är det möjligt att urskilja kommunikativa mönster och jämföra olika språkvarieteter, samtidigt som man bidrar till att skapa en generell bild och ett teoretiskt ramverk för pluricentriska språk. En sådan större dokumentation och jämförelse har inte gjorts tidigare om de två nationella varieteterna av svenska, och önskemålet är att programmet ska få praktiska implikationer för planering av språkpolicy samt annat av vikt för samhället. Samtalsmaterialet för föreliggande studie har samlats in inom detta program.

2.3.2 Tidigare forskning

De undersökningar som jag presenterar i det här avsnittet bygger på autentiska samtal eller intervjuer, och består av jämförelser mellan språkbruket i Sverige och i Finland. Först presenterar jag en studie av finlandssvenska respektive sverigesvenska läkare-patientsamtal (Norrby m.fl. 2013) som utförts inom IVIP. Norrby m.fl. (2013:350) visar hur deltagarna i de sverigesvenska läkare-patientsamtalen betonar informalitet och minskad social distans, medan det mer formella sättet att tilltala i en del av de finlandssvenska läkare-patientsamtalen visar respekt för samtalspartners integritet. Om det senare konstaterar Norrby m.fl. (2013:351): ”Man utnyttjar speciellt i de finlandssvenska samtalen olika slags tekniker för undvikande av direkt tilltal, såsom opersonliga konstruktioner, bruk av *man* [...] och passivkonstruktioner”.

Med hjälp av samtalsexempel från Finland demonstrerar Norrby m.fl. (2013:347) att ”man kan visa respekt för patientens personliga integritet genom att inte komma för nära patienten genom direkt tilltal”. I finska finns samma mönster för att visa respekt och detta har möjligtvis påverkat det finlandssvenska språkbruket. Däremot tilltalar läkaren patienten direkt i det sverigesvenska materialet och använder också pronomenet *vi*, även vid tillfällen då patienten inte är delaktig i handlingen. Det formella tilltalspronomenet *ni*

förekommer inte i de sverigesvenska läkare-patientsamtalen men i viss mån i de finlandssvenska. Därtill noterar Norrby m.fl. (2013:350) att läkarna använder mycket tilltal medan patienterna hellre undviker att tilltala. Andra detaljer som Norrby m.fl. (2013) nämner är att det i vissa samtalssituationer är fråga om nybesök och i andra om återbesök, vilket kan påverka samtalets formalitet. I det finlandssvenska materialet duas en patient i tjugoförårsåldern av en av läkarna medan en annan patient som tillhör en äldre generation nias av samma läkare. Trots att studien fokuserar på vårdsamtal, är den relevant också för min undersökning i och med att den utreder om det finns gemensamma och särskiljande drag i tilltalsmönster mellan Sverige respektive Finland.

En undersökning som Henricson m.fl. (2015) har utfört inom forskningsprogrammet IVIP handlar om bruket av personliga pronomen i sverigesvenska respektive finlandssvenska handledningssamtal vid universitet. I materialet tilltalar handledarna studenterna direkt med pronomenet *du* eller syftar på dem med det indefinita *man*. Också i detta fall är det den sverigesvenska handledaren som använder pronomenet *vi* inklusivt, vilket signalerar ett kollaborativt förhållningssätt. Personliga pronomen förekommer över huvud taget oftare i de sverigesvenska samtalen än i de finlandssvenska. Såsom läkarna ovan, är det handledarna som använder pronomina oftare än studenterna, och skälet till detta är sannolikt läkarens eller handledarens position som ansvarig i det institutionella samtalet. Det är vidare främst handledarna som använder direkt tilltal med *du*. Henricson m.fl. (2015:134) konstaterar att bruket av *du* är ett tecken på asymmetri mellan deltagarna: det är handledaren som är i en position där man kan använda direkt tilltal ofta, medan motsatsen inte är lika vanlig. I det finlandssvenska materialet använder handledarna *du* när de ger studenten instruktioner, och i båda länderna använder handledarna *du* mer när texten som diskuteras innehåller fler problem jämfört med mer flytande eller bättre text.

Henricson m.fl. (2015) noterar att pronomenet *man* används mycket i det sverigesvenska materialet. Handledarna i det sverigesvenska samtalet försöker bryta asymmetrier och framhäver det gemensamma perspektivet, medan pronomina i det finlandssvenska samtalet används på mer raka och entydiga sätt. Nedan ges ett exempel ur det sverigesvenska materialet, där *man* används i stället för *du* med avsikt att ge anvisningar på ett mer förmodrat sätt:

(11) ... det där tror jag **man** måste åt inte att **man** ska skriva mer komplicerat (Henricson m. fl. 2015:135)

När handledaren använder *man* som första person singularis i det finlandssvenska materialet signalerar detta en auktoritativ position. I exempel (12) används *man* avståndstagande, i stället för *jag*:

(12) ja men det fattar **man** inte här för du har inte sagt det någonsin (Henricson m. fl. 2015:135)

En tidigare undersökning som jämför svenskt språkbruk i Sverige och i Finland gjordes av Mirja Saari i mitten av 1990-talet. Saari konstaterar att det finns skillnader i språkbruket mellan de två länderna, och även sociala och kulturella skillnader kan iakttas mellan Sverige och Finland. Saari (1995:76) påpekar att man traditionellt har varit benägen att tolka finlandssvenskans särigheter som ett resultat av finskt inflytande och ålderdomlighet i den svenska som talas i Finland. I synnerhet i Sverige har samhället informaliseras och därmed har det offentliga språkbruket förenklats. Enligt Saari (1995:80) är det fråga om en intimisering av språket: till exempel i myndigheters broschyrer har mottagaren blivit synlig. Saari tillägger att man i offentliga sammanhang brukar bete sig formellare i Finland än i Sverige. Saari konstaterar vidare att förväntningarna i företagslivet i Finland är att det finns en viss hierarki inom organisationen.

Kangasharju (2007) bekräftar dels Saaris iakttagelser av organisationer i sin undersökning av sammanträden i fusionerade svensk-finska företag utifrån videomaterial och intervjuer. Hon kommer fram till att det finns vissa skillnader i praxis på sammanträden, men mest beror de på olika värderingar. I Finland värdesätter man mer auktoritära ledare och anser att för långa diskussioner vid mötesbordet inte är effektiva. I Sverige uppskattar man däremot en mer diskuterande stil som bygger på idealet om demokrati, där alla deltagare ska aktiveras. Josephson (2013:124), som diskuterar bestämmanderätt över talhandlingar konstaterar att det finns en tendens i det svenska samhället att talhandlingsrätterna inte

koncentreras till en viss person, utan fördelas jämnare mellan deltagarna. Skillnaden är stor jämfört med praxis ännu i mitten av 1900-talet.

2.3.3 Samtalsstilar

Saari (1995:81–82) som hänvisar till Goffman (1972) konstaterar att vi har ett socialt ansikte som vi vill bevara och att båda parterna i samtalet försöker upprätthålla varandras och sitt eget sociala ansikte. Saari noterar att talare i Sverige aktivt använder vädjan och tilltal för att skapa kontakt, medan de i Finland hellre skapar avstånd genom att uttrycka sig opersonligt. Josephson (2013:92–93) som diskuterar samtalsstilen i Sverige konstaterar att det tidigare var vanligare att distansera sig från samtalspartnern för att visa uppskattning, medan det numera är mer acceptabelt att demonstrera engagemang. Han nämner användningen av *du* i stället för *man* som ett tecken på denna intimisering av samtalsituationen. Saari (1995:104) påpekar dock att det verkade redan på 1990-talet som om de kulturella skillnaderna mellan Sverige och Finland är på väg att minska: hon konstaterar att det finns tydliga tecken på informella samtalsstrategier samt kontaktsökande tilltal i samtal som fördes i Helsingfors mellan män i 30-årsåldern.

Josephson (2013) ger ett par exempel på hur man kan visa hänsyn och respekt vs. närhet och engagemang. I exempel (13) vill talaren ha mjölk och ställer en indirekt och negerad fråga:

(13) Det finns inte lite mjölk? (Josephson 2013:92)

Samma sak uttrycks i uppmaningen i exempel (14) med direkt tilltal med *du*, förnamnstilltal och en positiv förväntning om att samtalspartnern uppfyller önskemålet:

(14) Du skickar mig mjölken, Lisa! (Josephson 2013:92)

I följande exempel (15) och (16) visas det två skilda sätt att visa vägen. I det första signaleras hänsyn och distans med det opersonliga pronomenet *man*, som ändå inkluderar både talaren och lyssnaren:

(15) Om man går till vänster, kommer man till stationen. (Josephson 2013:92)

I exempel (16) använder talaren däremot *du*. Som Josephson (2013:93) konstaterar är *du* ett alternativ i dag även när talaren vill ge upplysningar som är helt allmänna eller vill rikta sina ord till flera personer.

(16) Om du går till vänster, kommer du till stationen. (Josephson 2013:92)

Norrby (2014:62–63) konstaterar att vi strävar efter att minimera språkhandlingarnas ansiktshotande kraft och försöker linda in budskapet för att vår samtalspartner inte ska bli upprörd. Hon påpekar att en indirekt stil samtidigt emellertid är ett medel för talaren att undvika fullt ansvar för det man säger. Å andra sidan kan indirekta uttryckssätt också betyda att talaren vill signalera gemenskap och samhörighet. Norrby diskuterar samtalsstilar i allmänhet, inte bara i Sverige och Finland. Hon hänvisar till *solidaritets-* och *respektstrategier*, och påpekar att de är kontextbundna och opererar bara i det enskilda yttrandet. När man vill studera hur en viss talare använder strategierna i sitt tal är det möjligt att tala om genomgående stilar på ett mer allmänt plan. Tannen (1984) benämner stilarna *High-Considerateness Style* och *High-Involvement Style*, och de har översatts som *respekt- och hänsynsstilen* och *närhets- och engagemangsstilen* på svenska.

Enligt Norrby (2014:232) strävar man vid respekt- och hänsynsstilen efter att vara indirekt och således artig. Stilen utmärks av opersonlighet; man använder formella tilltalspronomen eller undviker tilltal. Pauserna som förekommer mellan samtalstureorna kan vara långa. Norrby konstaterar att man kan föredra stilen när man vill bevara en social distans och strävar efter att inte verka påflugan. Stilen är vanligare när deltagarna i samtalet inte känner varandra väl och den förekommer främst i formella samtalssituationer med ett specifikt syfte.

Enligt Norrby (2014:221) är närhets- och engagemangsstilen typisk i informella situationer, t.ex. i vardagliga samtal mellan vänner. Viktigt vid denna samtalsstil är att signalera

solidaritet och skapa ”vi-känsla”. Stilen präglas av direktitet. Förutom duande, direkt tilltal och vädjande innehåller stilen komplimanger, skämtande och mycket samtidigt tal. Tannen (1984:38) beskriver stilen som berättande, eftersom man behandlar personliga ämnen i diskussionen och ämnesbyten samt talets tempo är snabba.

Josephsson (2013:90) konstaterar att talaren ska välja samtalsstil beroende på vilket förhållande hen vill skapa till samtalspartnern. Norrby (2014:215) påpekar dock att alla samtal kan beskrivas som en balansgång mellan strategier som syftar till öppenhet och närhet samt strategier som syftar till oberoende och avstånd. I min undersökning kommer jag att analysera stilnivån i handledningssamtal och utreda vad användningen av pronomenen *du*, *vi* och *man* säger om samtalsstilen.

2.4 Institutionella samtal

I det här avsnittet redogör jag närmare för institutionella samtal. Jag beskriver vad de är för samtal och vad som är typiskt för dem, särskilt skrivhandledningssamtal.

Vi deltar alla i institutionella samtal i det moderna samhället som en del av vårt dagliga liv. Vi behöver utträtta ärenden med institutionella representanter, professionella, i rollen som lekmän. Sådana situationer är t.ex. när vi söker vård, behöver hjälp av myndigheter, beställer biljetter till föreställningar eller deltar i utbildning, såsom handledningssamtal vid universitet.

Gemensamt för institutionella samtal är att de sker enligt förutbestämda rutiner och praktiker och är riktade mot ett visst mål. Som Adelswärd (1995:109–111) konstaterar kan vi se hur samhället är konstruerat i institutionella samtal. I varje nytt samtal återskapas interaktionen som samtidigt har ett mikro- och ett makroplan. Hon ger bl.a. ett exempel på hur det sätt på vilket domare väljer att tilltala klienter i rätten avspeglar samhället och dess verksamhet. Hur läkare tilltalar patienter eller hur kunder tilltalas i affärer och servicesituationer ger också en bild av samhällets organisation. På ett liknande sätt kan man

dra slutsatser om samhället då man ser hur lärare och studerande tilltalar varandra inom lärande – i mitt fall skrivhandledning vid universitet.

Det finns olika typer av institutionella samtal som varierar i fråga om formalitetsgrad. Vissa institutionella samtal, såsom handledningssamtal, kan innehålla småprat i början och slutet, medan andra som rättegångar i domstolar är starkt rutiniserade och också mycket formella. Kanske det mest typiska institutionella samtalet sker mellan två deltagare, en expert och en icke-expert, men det finns också samtal med flera deltagare. Det varierar hur mycket utrymme icke-experten får i dialogen, men enligt Adelswärd (1995:117) är det gemensamt för alla institutionella samtal att de strävar till effektivitet och är uppgiftsorienterade. Därför har de oftast en tidsbegränsning och experten har det slutliga ansvaret för samtalets gång. Adelswärd (1995) tillägger att en klar rollfördelning som bygger på deltagarnas olika kompetenser om ämnet är typiskt för institutionella samtal: det är experten eller representanten för organisationen som avgör innehållet i samtalet och följer upp samtalets struktur, t.ex. genom att introducera samtalsämnen och avsluta samtalssekvenser. Hon konstaterar att institutionella samtal kännetecknas av att experten eller den institutionella representanten är den som ställer frågor till en klient och har rätt att värdera svaren. I institutionella samtal kan representanten antingen vara samarbetsvillig eller rikta samtalet i den riktning hen vill.

Det hör ändå till de institutionella samtalens regler att den institutionella representanten ska vara neutral och bemöta varje klient på ett likartat sätt. Trots detta och det faktum att institutionella samtal är så mönsterbundna, påverkar också klienten samtalsprocessen i viss mån. Adelswärd (1995:124) påpekar att vi varierar vår samtalsstil enligt situationen och ämnet beroende på med vem vi talar med. Hon konstaterar att det är viktigt att den institutionella representanten gör samtalsklimatet bekvämt och pålitligt för klienten i samtalsituationen. Såsom jag konstaterat i avsnitt 2.3, har det skett en intimiseringsprocess i samhället; det privata och formella har närmat sig varandra så att offentliga praktiker har blivit mer informella. Adelswärd (1995:133–134) konstaterar att en myndighet kan tilltala klienten som om hen var en gammal vän. Hon tillägger att det moderna samhället i och med informaliseringen samtidigt har blivit mer talinriktat: vi lever i ett samhälle som är terapeutiskt inriktat och litar på samtalet på alla dess nivåer.

Henricson & Nelson (2016:124) har forskat i finlandssvenska och sverigesvenska ämnes- och skrivhandledningssamtal vid universitet inom forskningsprogrammet IVIP. I skrivhandledning får studenten skrivstöd från handledaren, vars främsta syfte är att ge råd. Henricson & Nelson konstaterar att rollerna också i handledningssamtal är klart definierade, som i andra institutionella samtal med en expert och icke-expert som deltagare. Medan handledaren ger råd är studentens roll i samtalet att bemöta råden på olika sätt, bl.a. genom att berätta hur skrivprocessen gått till och förklara bristerna i texten eller problemen som har uppstått vid skrivprocessen.

Handledarens råd kan vara av olika slag: de kan bestå av korta sekvenser som följs av en kort kvittering från studenten. Henricson & Nelson (2016:125, 128) påpekar att experten dock kan jämna ut asymmetrier genom att ge råd på ett indirekt, mer förmildrade sätt, t.ex. genom att motivera eller förklara sina förbättringsförslag. Nedan ges ett exempel (17) ur ett sverigesvenskt handledningssamtal som exemplifierar denna typ av utjämning av asymmetrier i handledarens (HAN) repliker på rad 1–4, 10–12 och 14. (En transkriptionsnyckel finns i bilaga 1.)

(17) Utjämning av asymmetrier (Henricson & Nelson 2016:124–125)

01 HAN: mt eh om ni tittar på kommentar ett .h en sån här
 02 petgrej b:ara ja har skrivit mellanslag (0.4) mt
 03 efter ordet innan referensen inom parentes (0.2)
 04 [å se vi]dare] i texten
 05 STU1: [m[h↑m]
 06 STU2: [jaha:]
 07 STU1: a [okej]
 08 STU2: [a:]av miss]tag he- [a:]
 09 STU1: [mm]
 10 HAN: [de-] a:] [prec]is #eh:# så att ni ni
 11 kan väl kolla på de m- mt (0.2) de är en sån här mo-
 12 formaliagrej så att de ska #se [eh::] rätt å å #
 13 STU1: [mm mm]
 14 HAN: riktigt ut

Henricson & Nelson (2016:133–134) påpekar att handledarens motivering oftast är sakligt grundad då hen ger en förklaring till varför det vore till nytta för studenten att följa rådet. I fråga ibland kan handledaren emellertid ge ett råd som om det var hens personliga åsikt. Henricson & Nelson konstaterar vidare att definierade och förutbestämda situationer som skrivhandledning då endast den ena deltagaren ger råd inte uppfattas som ansiktshotande eller disprefererade. Det är förväntat och nyttigt att få råd. Ändå är det inte alltid helt enkelt eller problemfritt att ge råd; möjligtvis kan förbättringsförslag uppfattas som befallningar, så försiktighet och diskretion behövs också i institutionella kontexter som detta.

Såsom jag nämnt i avsnitt 2.3, har Henricson & Nelson (2016:134) kommit fram till att det finns skillnader mellan sverigesvenska och finlandssvenska handledares praktiker. Sverigesvenska handledare presenterar oftare personliga åsikter i samband med rådgivningen och ger råden i förmjukad form, t.ex. genom att precisera att en brist är bara en småsak eller ett slarvfel:

(18) en sån här petgrej bara. (Henricson & Nelson 2016:131)

Finlandssvenska handledare ger råd på ett mer direkt sätt, t.ex. genom att använda tilltal med *du* och motiveringar som tenderar att vara sakligt grundade, såsom exemplet nedan illustrerar:

(19) det blir mera tydligt (Henricson & Nelson 2016:128)

Henricson och Nelson (2016:134) konstaterar att studenterna ofta accepterar råden med ett kort responsartikel. Det finns emellertid skillnader mellan de sverigesvenska och finlandssvenska studenternas svar: i Sverige ger studenterna oftare en positiv kommentar om rådet och kan även säga något positivt om rådgivningen. I Finland är det ovanligare att de finlandssvenska studenterna evaluerar handledarens råd i sin helhet. Däremot bemöter de handledarens råd genom att berätta att de själva hade också tänkt på något liknande som handledaren tar upp. I det följande visas ett exempel på en kommentar som en finlandssvensk student ger om innehållet i det råd hen fått:

(20) ja: texten blir ju nog lite såhär enklare eller på något sätt jätte*fiffigare* (Henricson & Nelson 2016:129)

2.5 Transkriptioner

I detta avsnitt behandlar jag transkriptioner och redogör närmare för det material som jag analyserar i analysdelen av avhandlingen.

Före transkriberingsskedet bandas samtal. Norrby (2014:39) diskuterar det som kallas *Observer's paradox* och konstaterar att själva inspelningen av samtalssituationen inte är alltid så enkel, eftersom deltagarna måste ha gett tillåtelse till att bli inspelade. När de är medvetna om inspelningen kan de bli nervösa eller förändra sina samtalsvanor lite, men ofta glömmer de ändå bort inspelningsapparaten om en stund.

Att förvandla tal till skrift, en läsbar text, sker genom transkribering. För att förvandla vilket samtal som helst till ett format som kan studeras behöver forskaren som Adelswärd (1995:111) konstaterar en bandspelare eller videokamera, som bevarar det spontana talet, som annars är flyktigt och tillfälligt. För att tal ska kunna tolkas, dvs. förändras till bokstäver behöver man transkribera det med hjälp av ett ordbehandlings- eller ett särskilt transkriptionsprogram. Lindström (2008:15) noterar att transkriptioner avslöjar vilka turer det finns i dialogen och vem som yttrar vad. I transkriptionerna är det också möjligt att beskriva yttrandenas prosodi. Han påpekar dock att transkriptioner inte alls är all-omfattande och exakta, eftersom ljud och skrift är så olika medel. Med bokstäver är det inte alltid möjligt att härma ljud: ord kan smälta samman i talet, alla bokstäver uttalas inte och det finns bokstavskombinationer som representerar ett enda ljud, t.ex. sje-ljudet.

Enligt Lindström (2008:16) finns det två sätt att transkribera: grov och fin transkription. Båda avviker mycket från det som uppfattas som en vanlig text med satser, meningar och konventionell layout. Fullständiga meningar är inte så typiska i talspråk och transkript-

ioner av tal. Lindström tillägger att gemensamt för transkriptioner är att det finns en löpande numrering framför talarturerna som hjälper att identifiera dem. Också talarna identifieras, ofta med symboler som A, B, C. I institutionella samtal skrivs även talarens institutionella roll in, såsom expert E, kund K.

En grov transkription återger det som sägs i samtalet och innehåller förutom meningar också element som avbrutna ord, tvekljud, in- och utandningar, tillägg och ohörbara ställen (Lindström 2008:17). Med en grov transkription är det emellertid omöjligt att uppfatta hur det som sägs låter som helhet. Enligt Norrby (2014:99) kan en grov transkription användas när det räcker att se innehållsaspekter eller när det finns mycket data som ska transkriberas, eftersom transkribering är en tidskrävande process. Exempel (21) visar hur en grov transkription kan se ut (Lindström 2008:17). Inspelningskoden efter samtalstiteln indikerar namnet på projektet som exemplet har tagits från.

(21) *Kafferep*: ett samtal mellan fyra äldre väninnor (SÅI NF 2:1).

- 01 A: jah ja du ja hörde
 02 va heter hon eh Anna eh Anna eh
 03 B: Nordlinger
 04 A: Nordlinger hon åkte ju ti- i måndas
 05 åkte hon ju till Norge

Lindström (2008:19, 21) konstaterar att en fin transkription ger mer information om det som pågår i interaktionen, såsom intonation och förekomst av pauser. Med den kan man också beskriva talets prosodiska egenskaper, t.ex. röstkvalitet och ändringar i tonhöjd. I en fin transkription kan man också lägga till kommentarer som syftar på en aktivitet som inte hörs eller som förtydligar det som pågår i en viss sekvens. Norrby (2014:99) noterar att en fin transkription behövs när man vill veta exempelvis hur enskilda ord har uttalats eller vilka typer av pauser som förekommer. Exempel (22), som visar samma sekvens som exempel (21) ovan, illustrerar hur en fin transkription kan se ut (Lindström 2008:19):

(22) *Kafferep*: ett samtal mellan fyra äldre väninnor (SÅI NF 2:1).

- 01 A: ja:h, ja du. (0,6) ja hörde,
 02 va heter hon eh (0,6) Anna eh, Anna e:h?
 03 B: Nordlinger?

04 A: Nordlinger, hon åkte ju ti- i måndas,
05 åkte hon ju till Norge,

Mitt material består av färdiga transkriptioner och jag har inte haft tillgång till ljudfilerna. Transkriptionerna ligger någonstans mitt emellan grova och fina transkriptioner: pauser anges och ibland röstkvalitet såsom knarr. Intonation markeras inte konsekvent, men påfallande ändringar kan vara markerade. Också det som händer utanför samtalsturer har skrivits fram, såsom skratt.

Av exempel (23) som visar ett utdrag ur det finlandssvenska handledningssamtalet i mitt material, framgår hur transkriptionen ser ut i materialet.

(23) Utdrag ur det finlandssvenska handledningssamtalet

32 *PF1: nå nu e den lilla videokameran på↑ så ni vet
33 *PPP: (0.4)
34 *PF1: ja/g hoppas att den fångar ljude/t där↑
35 *PPP: (2.3)
36 *PF1: °nu° starta/de ljudspelaren
37 *PPP: (0.2)
38 *PF1: ??°ska vi ännu sätta den här°??
39 *PPP: (2.2)
40 *HA1: ska vi spara lite Finlands skog nu å ta bara bak[sidan]
41 *ST1: [m:hm] bra
42 *PPP: (3.8)
43 *ST1: i å för sig h
44 *PPP: (2.7)
45 *ST1: så behöver vi int/e spara så mycke/t skog då du är me/d mig för
46 ja/g ja/g e ju bara glad å få producera mera papper °ja/g° ·h
47 *HA1: jā jā nå ja å ja/g ja/g äger ingen skog så ja/g har inga
48 synpunkter på de/t
49 *HA1: (skrattar)
50 *PPP: (1.5)
51 *PF1: tusen tack å ha en trevli/g handledning
52 ja/g si[tter]i rumme/t bredvi/d om [de/t e nånting]
53 *HA1: [bra] [ja] de/t e bra
54 *PPP: (2.9)
55 *HA1: så där

Exemplet är från början av det finlandssvenska samtalet och hela inspelningen. Förutom handledaren (HA1) och studenten (ST1) deltar därför också forskaren (PF1) i diskussionen, som handlar om början av inspelningssituationen. Pauser mellan turer har markerats med (PPP) och kolumnen till vänster visar den löpande numreringen. Transkriptionen har gjorts med transkriptionsprogrammet *Clan*. En transkriptionsnyckel som visar vad de olika tecknen betecknar finns som bilaga i slutet av avhandlingen.

3 Analys

Jag övergår nu till att presentera min empiriska undersökning. Analyskapitlet är indelat i två delar. I den första delen analyserar jag samtalsmaterialet kvantitativt, dvs. presenterar förekomster på *du*, *vi* och *man* i samtalen och utreder vem som har använt vilka former (3.1). I den andra och mer omfattande, kvalitativa delen (3.2) reflekterar jag över möjliga skillnader i pronomenbruket mellan deltagarna. Jag utreder närmare hur de aktuella personliga pronomina har använts i materialet, hur de kan relateras till de två samtalsstilar som har presenterats i avsnitt 2.3.3, och illustrerar bruket av dem i situerad kontext med exempel.

För läsbarhetens skull har jag modifierat de samtalsexempel som jag presenterar i detta avsnitt: bl.a. har asterisksymbolen i de ursprungliga transkriptionerna tagits bort framför deltagarbeteckningen och likaså den löpande numreringen genom hela samtalet, som är praktisk när man behandlar långa transkriptioner, men inte behövs vid kortare exempel. I min presentation börjar numreringen i stället från 01 i varje exempel. Benämningarna HA1 och ST1 har jag ersatt med HAN (handledare) och STU (student). Den ursprungliga transkriptionen ut i materialet har jag illustrerat i exempel (23) i avsnitt 2.5.

3.1 Kvantitativ analys

Jag har räknat hur många gånger de aktuella pronomenen (grundformerna *du*, *vi* eller *man*) förekommer i samtalsmaterialet. Jag har inte tagit med objektsformerna *dig*, *oss* och *en* för att avgränsa urvalet, eftersom beläggen på grundformerna är så många. Vid genomgången har jag haft följande principer: jag har räknat med det pronomenbruk som är relevant med hänsyn till min undersökning, dvs. handledarnas och studenternas användning av personliga pronomen i handledningssamtalssituationen. I analysen fokuserar jag vidare på den institutionella kontexten: i båda länderna förekommer det småprat i början och slutet av samtalssituationen där forskaren är närvarande, men jag har inte räknat med

forskarens pronomenbruk och inte heller de ställen där samtalet fortsätter utanför handledarens arbetsrum efter att skrivhandledningssituationen är över.

Som framgått i avsnitt 2.5, markeras allt som har yttrats i samtalen, också upprepningar och avbrutet tal. De ställen där talaren har upprepat pronomenet flera gånger har jag räknat som en gång. Då materialet handlar om språkhandledningssamtal finns det vissa belegg där deltagarna kommenterar pronomenbruket i studentens text. Dem jag har också lämnat utanför analysen. Exempel (24) illustrerar en situation där handledaren upprepar *du* i sin samtalstur. I exemplet finns också ett *du* på rad 1 som inte syftar på studenten utan på texten som är under diskussion. Här har jag gjort tolkningen att *du* som står i fokus i denna undersökning (se avsnitt 2.1.1) förekommer bara två gånger: en gång på rad 1 och en gång på rad 2.

(24) Upprepning och syftning till texten i det finlandssvenska handledningssamtalet

01 HAN: °å där e också så **du** du° du ska ta en sökning på alla dina du å se
02 om **du** behöver

I tabell 1 visas antalet belegg på *du*, *vi* och *man* i det sverigesvenska respektive det finlandssvenska samtalet. För båda länderna finns egna kolumner för studenten och handledaren i vilka det framgår hur många gånger de har använt de olika pronomenen. Siffrorna med fet stil anger det sammanlagda antalet belegg i samtalet i fråga.

Tabell 1. Antalet belegg på *du*, *vi* och *man* i samtalen

	SVERIGE			FINLAND		
	student	handledare	totalt	student	handledare	totalt
<i>du</i>	6	316	322	33	257	290
<i>vi</i>	18	57	75	11	64	75
<i>man</i>	28	61	89	31	78	109

Totalantalet ord är lite större i det sverigesvenska samtalet (20903) jämfört med det finlandssvenska (19518). Av de tre pronomina används *du* klart mest i samtalen från båda

länderna. Som framgått i avsnitt 2.3.2 har Henricson m.fl. (2015) kommit fram till att personliga pronomen används mer i sverigesvenska handledningssamtal. I mitt material stämmer detta i fråga om användningen av *du* totalt, men skillnaden är ändå inte så anmärkningsvärd. *Man* används mer i det finlandssvenska samtalet, men är inte strikt taget ett *personligt* pronomen, och vid pronomenet *vi* finns det ingen skillnad, bortsett från att den sverigesvenska studenten använder det lite oftare än den finlandssvenska. Av tabellen framgår det förväntade resultatet att det är handledaren som använder pronomina mer än studenten i båda länderna, och skillnaden är klar i fråga om alla pronomen, men störst vid *du*. Det överraskande är dock att den finlandssvenska studenten använder *du* mer än den sverigesvenska, vilket tyder på en ledigare eller direktare samtalsstil. I nästa avsnitt (3.2) analyseras närmare de mönster som framgår i tabellen.

3.2 Kvalitativ analys

Jag inleder med att analysera hur pronomenet *du* används i materialet. Efter detta diskuterar jag användningen av *vi*, och till sist behandlar jag *man*. Samtalsexemplen som lyfts fram är av olika längd och det finns belägg där det förekommer flera av de tre pronomina samtidigt, men huvudsakligen följer jag denna ordning i den kvalitativa analysen.

3.2.1 Användning av *du*

I det här avsnittet analyserar jag hur handledarna och studenterna använder *du* i materialet. Samtidigt diskuterar jag vilken samtalsstil det framgår i exemplen. Exempel (25) visar hur handledaren använder direkt tilltal med *du* i det finlandssvenska samtalet. I exemplet är det fråga om att det finns något i studentens text som handledaren vill korrigera.

(25) *Du* vid problemkälla i texten i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: 'h de som e problem här språkligt så de e pronomenbruk
 02 PPP: (0.4)
 03 HAN: [**du** har du]å **du** har man **du** har vi
 04 STU: [just de]
 05 STU: 'Hh ja just de'H h h
 06 HAN: mm

- 07 STU: ja ja [blandar]
 08 HAN: [så egentligen] så kan **du** ju som börja träna på att
 09 (0.2) de här **du** behöver k- k- knappast några du (0.3) i en
 10 vetenskapli text
 11 [man]har ju du-tilltal **du** använder de i ställe för man
 12 STU: [nä]
 13 PPP: (1.8: STU nickar)
 14 HAN: å å lite som om vartannat å de [de] de i de här skede e
 15 de bra att
 16 (0.5)
 17 STU: [mm]
 18 HAN: att börja jobba [bort dom när **du**] har en färdig text

Exemplet visar det som Henricson m.fl. (2015) har konstaterat om att *du* förekommer ofta i situationer då handledaren hittat mycket att justera i studentens text (se 2.3.2), i detta fall pronomenbruket. Bruket av *du* är direkt i det här utdraget på rad 3, 8, 9, 11 och 18. Deltagarna koncentrerar sig på rådgivningssituationen och i exemplet finns det många drag som är typiska för institutionella samtal. Diskussionen är starkt uppgiftsorienterad och målet är att lösa ett problem. Handledaren är ansvarig i samtalssituationen och i början, på rad 1, presenterar hon följande tema som kommer att diskuteras. Det är mest handledaren som talar och presenterar råd och det är hennes synpunkter på texten som strukturerar samtalet, medan studenten kommenterar med korta svar (Henricson & Nelson 2016, se även avsnitt 2.4).

I det sverigesvenska språkhandledningssamtalet finns det sekvenser om oklara ställen i studentens text. Användning av *du* som är kopplat till rådgivning från handledarens sida förekommer också i det. Exempel (26) illustrerar detta.

26) *Du* vid en problemkälla i texten i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: din s- sammanfattning här ska inte va nå jättelång (.) **du** ska
 02 HAN: tala om syftet å **du** ska tala om hur de gått till å **du** ska tala om
 03 HAN: (0.2) va som hän[de] va **du** fick fram å så (0.5)
 04 STU: [mm]
 05 HAN: en kort slutsats liksom

Handledaren i exempel (26) på rad 1, 2 och 3 ger direkta råd och använder då *du* flera gånger. På rad 5 sammanfattar hon vad hon menar med en tidigare förklaring. I utdraget

verkar det sålunda som om handledaren vill säkerställa att studenten förstår vad hon ska göra, och instruktionerna med *du* är klarare än omskrivningar med *man* eller undvikande av tilltal. Å andra sidan kan handledarens användning av *du* här vara ett utslag av intimiseringsprocessen i det svenska samhället, där myndigheter tilltalar klienten med *du* när de ger instruktioner (Saari 1995, se även 2.3.2). Som i exempel ovan (25) är handledarens repliker längre än studentens.

Nedan visas ett annat exempel på användning av *du* i det sverigesvenska materialet. I detta utdrag finns det tecken på utjämning av asymmetrier.

27) *Du* vid asymmetri i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: de va att (0.7) e::h (0.5) asså att de ??e?? komme bli (0.7)
 02 STU: typ utifrån (0.6) den här teorin (0.3)
 03 HAN: m[m mm]
 04 STU: [så::] blir de såhär
 05 HAN: mm
 06 PPP: (0.4)
 07 STU: ¶men¶ att liksom (1.1) de känns inte som att de förklarar hela
 08 STU: bilden å sen kommer liksom att man diskuterar de mer (0.3) fritt
 09 HAN: m+m
 10 STU: som inte e ??ett?? lika hårt kopplad till specifik teori
 11 PPP: (0.3)
 12 HAN: precis- men i ett sånt här sammanhang [så kan **du** nog]
 13 STU: [a+a]
 14 HAN: faktiskt utgå ifrån att när man skriver att **du** kommer å diskutera
 15 HAN: (0.2) så utgår man ifrån att **du** diskuterar me utgångspunkt från
 16 HAN: te[orin]
 17 STU: [a+a]
 18 PPP: (0.2)
 19 HAN: ja t- ja tycker inte **du** ska skriva så
 20 HAN: a[sså om ja] ska (0.7) peka på va ja tycker så så t-
 21 STU: [okej]
 22 HAN: för de blir lätt (.) liksom (1.0) *a:* ma- man tar de inte
 23 HAN: rikti på allvar då
 24 HAN: fast **du** tänker själv att **du** blir mer (0.2) allvarligt 'Hkanske'H
 25 PPP: (.)
 26 STU: asså [ja de mer] sådär att (0.5) de e inte (0.3) e::h (1.5)
 27 HAN: [aa aa]
 28 STU: a [??de e de de inte??] mina
 29 HAN: [nämen **du** ??ohb??]
 30 STU: åsikt[er de e inte min liksom]

- 31 HAN: [nej ja förstår nej] ja förstår men **du** skulle [kunna] ja
 32 STU: [ja]
 33 HAN: kanske att **du** skulle kunna säga ja (0.2) ja kommer att
 34 HAN: presentera teo[rier] kring möjliga förklaringar
 35 STU: [mm]
 36 HAN: presentera teorier om de e de **du** me[nar och] sen diskutera
 37 STU: [mm]
 38 HAN: presentera teorier och diskutera möjliga följdförklaringar då

Utdraget börjar med att studenten tar upp en oklarhet som har uppstått vid skrivprocessen på rad 1 och 2 och fortsätter tala om den på rad 4, 7–8 och 10. På rad 12 visar handledaren att hon är av samma åsikt som studenten och börjar ge råd med tanke på fortsättningen. I det här fallet uppvisar samtalsstilen tecken på rådgivning i mer förmildrad form. Handledaren svarar genom att presentera rådet som sin egen åsikt på rad 19 och 20, vilket såsom Henricson & Nelson (2016) konstaterar, är typiskt för de sverigesvenska handledningssamtal som studerats inom IVIP (se 2.4). På dessa rader och också på rad 31 syftar handledaren på sig själv med *jag* och inte med det omskrivande *man*. På rad 33 syftar *jag* på studenten och är ett slags textcitat, vilket är ett tecken på att handledaren placerar sig i studentens situation, visar hur studenten kunde göra. På rad 36 fortsätter hon med rådgivningen och använder igen *du*.

Utdrag (28) från det sverigesvenska samtalet illustrerar också stilnivån i samtalet.

(28) *Du* vid personliga ämnen i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: undantaget att dom sista två veckorna har de blivit väldigt
 02 STU: mycke ö typ (.) drama på de personliga planet som har
 03 STU: [gått ut över] skrivande[t]
 04 HAN: [jaja] [o]kej okej
 05 PPP: (0.2)
 06 HA1: ja
 07 STU: e::h (0.2) så ja får se hur (0.2) hur mycke ja kan
 08 STU: [samla mig] å bli klar till midsommar men [eh]
 09 HAN: [mm] [mm]
 10 PPP: (1.6)
 11 HAN: om **du** (0.4) försöker skaffa dig nån (0.8) rutin eller ja vet inte
 12 HAN: de kanske **du** redan har (0.6) när **du** sitter (0.3)
 13 PPP: (0.3)
 14 STU: j[a:: alltså de] e (1.4) de de går i

- 15 HAN: [??ohb??]
 16 STU: perioder när [de går bättre å sämre]
 17 HAN: [ja+a ja] ja
 18 STU: e::h (1.0) för att ja ha de handlar ju om (1.8) blir de för
 19 STU: mycke (0.7) men (0.2) stress (0.2) kring någonting i mitt
 20 STU: [liv]
 21 HAN: [mm]

Förutom diskussion om skrivprocessen och grammatiska aspekter i texten förekommer det sålunda också diskussion om ämnen som är personliga. Det är dock inte fråga om småprat utan ämnen som anknyter till skrivprocessen. Utdrag (28) börjar med studentens samtalsur på rad 1–3 där hon berättar om sina problem som har fördröjt skrivandet. Hon fortsätter på rad 7 och 8. Studentens repliker är ganska långa och hon får mycket utrymme att prata, medan handledaren svarar kort, t.ex. på rad 4, 6 och 9. Det är fråga om en interaktionell sekvens där stilen är vardagligare och mer diskuterande än annanstans i samtalet, och samtalsutdraget kunde beskrivas som terapeutisk inriktat (se Adelswärd 1995, 2.4). Användning av *du* förekommer på rad 11 och 12 då handledaren svarar med en längre replik och tillsammans med studenten försöker hitta en lösning på problemet som har uppstått och påverkat skrivprocessen. Studenten fortsätter att diskutera problemet på rad 14, 16, 18–20 och handledaren kommenterar det med korta repliker på rad 17 och 21.

Exempel (29) illustrerar samtalsstilen i det finlandssvenska materialet.

(29) *Du* kopplat till institutionella roller i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: så dehär så (1.3) nu finns ju int de här på näte ännu men
 02 den här gamla versionen finns ju↑
 03 STU: mm+m
 04 PPP: (0.8)
 05 HAN: så att dehära **du** (0.6) du helt enkelt (0.3)
 06 om **du** e [osäker]så **du** du dehär å så finns
 07 STU: [mm]
 08 PPP: (0.3)
 09 HAN: gå in (0.2) **du** kan gå in [de finns också]SAOL plus
 10 STU: [°SAOL°]
 11 STU: just de
 12 HAN: som som dehär borde finnas på (1.3)
 13 m- studentdatorer men de går också att att dehär ladda ner
 14 PPP: (0.8)

- 15 STU: just de
 16 HAN: SAOL plus
 17 PPP: (0.6)
 18 STU: °okej°

Som man kan förvänta sig förekommer det rikligt med direkt tilltal med *du* kopplat till rådgivningen i det finlandssvenska språkhandledningssamtalet. Råd tenderar att vara direkta och uppgiftsorienterade, vilket handledarens tilltal på rad 5, 6 och 9 visar. I exempel (29) redogör handledaren för var studenten kan hitta relevant information för sin undersökning och studenten kommenterar råden med korta instämmanden på rad 3, 7 och 15. Samtalsstilen i utdraget är ganska typisk för den institutionella kontexten. I detta fall dominerar respekt- och hänsynsstilen, vilket framgår av att deltagarrollerna som expert och lekman är ganska tydliga.

Såsom framgått av tabell 1 är *du* det mest använda pronomenet bland handledarna i situationer då de syftar på studenterna. Däremot är det inte vanligt för studenterna att syfta på handledarna med *du*. Några undantag finns dock, t.ex. följande exempel från det finlandssvenska materialet:

(30) Studenten tilltalar med direkt *du* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: okej ·h å va har **du** för tidsplan
 02 STU: (skrattar) ·h ja+a *hör du* helst sku ja börja vara färdig
 03 typ nu

Ett överraskande resultat av den kvantitativa genomgången var att studenten tilltalar handledaren oftare med *du* i det finlandssvenska samtalet. Vid närmare analys visar det sig emellertid att många belägg på *du* ingår i *vet du* eller *hör du*, som enligt Lindström (2008:63) är diskurspartiklar med ett adresserande eller uppbackande inslag som modifierar det som talaren säger. I utdrag (30) ställer handledaren en fråga och tilltalar studenten med *du* på rad 1. På rad 2 svarar studenten på frågan med diskurspartikeln *hör du*, och också skratt har skrivits fram i transkriptionen. Stilen är ganska ledig och det verkar som

om att användningen av den adresserande diskurspartikeln i responsen skapar samförstånd och även vi-känsla. Båda är drag som är mer typiska för närhets- och engagemangsstilen (se Norrby 2014, 2.3.3).

Utdrag (31) ur det finlandssvenska materialet illustrerar samförfattade yttranden.

(31) Studenten tilltalar med *du* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: å (0.2) å s- men sen kan vi ta (0.8) å se (1.7) se på
 02 psykologiguiden↑
 03 PPP: (2.2)
 04 HAN: så här↑
 05 PPP: (4.2)
 06 HAN: å så kommer de som **du** ser↑
 07 PPP: (0.2)
 08 STU: mm+m
 09 PPP: (0.5)
 10 HAN: å så här
 11 PPP: (1.2)
 12 STU: mt a DIAGNOS [mm]ser **du** ja [mm]

Utdraget visar hur yttranden i samtal ofta är samförfattade (Lindström 2008:28, se även 2.2). Det finns en strävan till samförstånd: handledaren börjar sin samtalstur med ett inkluderande *vi* på rad 1, vilket visar att hon deltar i handlingen genom att också titta i psykologiguiden. Samtalsstilen är ledigare här än i exempel (29) från det finlandssvenska materialet där temat var motsvarande; handledaren presenterar en skriftlig källa. I exempel (31) har en stigande intonation markerats i handledarens repliker på rad 2, 4 och 6. Handledaren säger *du ser* på rad 6, troligen för att säkerställa att studenten följer med. På rad 12 svarar studenten med *ser du*, vilket visar hur något som har sagts tidigare kan återanvändas av en annan deltagare senare i samtalet (se Lindström 2014).

I exempel (32), också från det finlandssvenska samtalet, syftar studenten på handledaren med *du*.

32) Studenten tilltalar direkt med *du* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: ja (0.3) förstås **du** får ju di här texterna tillbaks men om **du** om du
 02 vill vill **du** ha ett papper att ante[ckna]
 03 STU: [ja] kan [ta ett] tomt blankt
 04 papper °om **du** har bara nå/got°
 05 HAN: [(°de finns många°)]
 06 PPP: (0.6)
 07 STU: eller ha **du** använt opp alla dina (0.4) ??rosk re/da/n??

Handledaren tilltalar studenten med *du* på rad 1 och ställer på rad 2 också en fråga med *du*. Studenten svarar på denna fråga på rad 3–4. Hon ställer en fortsättningsfråga till handledaren på rad 7, och i båda fallen använder också hon pronomenet *du*. Studentens användning av *du* skiljer dock från handledarens användning i materialet. Det är inte fråga om rådgivning till handledaren, utan studenten ber om att få ett papper och adresserar handledaren med pronomenet *du* i sin begäran.

Samtalsutdrag (33) är från det sverigesvenska materialet, där det är ovanligare att studenten använder direkt tilltal med *du*.

(33) Studentens användning av *du* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: är de så **du** funkar [eller]?
 02 STU: [a] ja ha [jättes]vårt **du** vet sär om de e m-
 03 HAN: [a]
 04 STU: **du** vet de här a men börja me den här å så blir de bra sen
 05 STU: ja ba men (0.6) ja kan ju inte skriva de här (0.2) den
 06 STU: relaterar ju till allt de andra å de vet ja ju inte å då (.)
 07 STU: den blir beroende av de [å så]
 08 HAN: [ja] så de e de **du** ha
 09 HAN: probl[em me att få till de liksom ??ohb??]
 10 STU: [s::å ja:: behöver liksom ha] allt klart
 11 STU: [å se hur allting relaterar till varandra]

I det här exemplet ställer handledaren först en fråga till studenten på rad 1. Studenten svarar på rad 2 och 4–7 med att berätta om de problem hon har haft med sitt skrivande, vilket är ett typiskt mönster i språkhandledningssamtal (se Henricson & Nelson 2016). Studentens repliker är ganska långa och berättande och hon vill troligen skapa samförstånd genom att använda diskurspartikeln *du vet* på rad 2 och 4. Det är alltså inte fråga om regelrätt direkt tilltal med *du*. I det här exemplet tilltalar handledaren studenten direkt

med *du* på rad 8, där hon sammanfattar läget, som studenten kommenterar i sin replik på rad 10–11. På rad 10 talar studenten samtidigt med handledaren.

Exempel (34) från det sverigesvenska samtalet visar en situation där direkt tilltal med *du* förekommer från studentens sida.

(34) Studenten tilltalar handledaren med *du* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: fast (0.6) ja f- ser ju när **du** säger frågan så att de inte
 02 STU: (.) att de framgår som att OMRÅDESNAMN e en kommun
 03 STU: [de e de] inte men (0.2)
 04 HAN: [ja]
 05 STU: dom e ett eget område i un[dersökningsmaterialet]
 06 HAN: [mm mm]mm okej å då kanske **du**
 07 HAN: måste tala om de nån[stans] här då
 08 STU: [ja]

I exemplet berättar studenten om ett specifikt fenomen som hon har hittat i sitt undersökningsmaterial. Hon använder direkt tilltal med *du* på rad 1, kanske för att vara tydlig i sin hänvisning till att det var just handledarens fråga som fick henne att se hur texten kan läsas, eftersom den är formulerad så att den kan tolkas på olika sätt. Studenten motiverar detta på rad 5, varefter handledaren godtar förklaringen på rad 6 och ger studenten rådet att hon ska vara mer explicit i texten. Också här använder handledaren direkt tilltal med *du*.

3.2.2 Användning av *vi*

I detta avsnitt diskuterar jag handledarens inkluderande användning av *vi*, studentens exkluderande *vi* och handledarens användning av *vi* på ett asymmetriskt sätt och för att syfta på sin institution. Det finns därtill fall där *vi* används generaliserande i materialet.

I exempel (35) och (36) använder handledaren *vi* inkluderande, dvs. syftar på både sig själv och studenten som är närvarande i samtalssituationen.

(35) Inkluderande *vi* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: men **vi** pratade väl mera struktur [förra] gången
 02 STU: [mm]
 03 PPP: (0.4)
 04 HAN: *e:::h* pra- pratade **vi** om texttriangeln förra gången ja kommer
 05 HAN: inte ihåg

I det här utdraget använder handledaren två gånger *vi* som syftar på henne själv och studenten som är med och också var med i förra handledningen. På rad 1 undrar handledaren över vad de har pratat om förra gången och ställer en fråga till studenten på rad 4. Pronomenet *vi* i exemplet är således mycket entydigt: det inkluderar både talaren och lyssnaren.

(36) Inkluderande *vi* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: men men de här **vi** ska nu si på på på di här (0.4) den här
 02 (0.4)
 03 kursdelen å sen på den här texten °då som [du läm]na in° så sir **vi** sen
 04 vart **vi** kommer .h
 05 STU: [mm]
 06 PPP: (0.5)
 07 HAN: å de här ja (0.5) kan ju tänka mig då att **vi** trä- träffas på nytt
 08 i augusti
 09 STU: mm
 10 HAN: (om) du vill

I början av exempel (36) från det finlandssvenska samtalet tar handledaren upp en kurs som studenten går och där den diskuterade texten anknyter till. Användningen av *vi* på rad 1, 3 och 4 signalerar att handledaren deltar i handlingen, det handlar om att diskutera agendan för handledningssamtalet och det fortsatta samarbetet. *Vi* på rad 7 syftar både på henne och studenten. Handledaren använder *vi* flera gånger i utdraget. Den inkluderande användningen som visas i exemplet är samförståndsskapande och framhäver lyssnarens närvaro, på liknande sätt som i exempel (8). På rad 10 ställer handledaren en indirekt fråga om vad studenten tycker om förslaget om att arrangera ett nytt möte vid en viss tidpunkt. Stilen i exemplet är kontaktskapande och samrådande och ligger således närmare närhets- och engagemangsstilen.

I exempel (37) från det sverigesvenska samtalet använder handledaren däremot ett asymmetriskt *vi*, som inte inkluderar henne själv.

(37) *Vi* som syftar på studenten i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: de e sån där [komihåg]lista [va ja ska] göra när ja ha
 02 HAN: [saker] [ja]
 03 STU: skrivit [färdigt]
 04 HAN: [mm]
 05 HAN: ja (.) **vi** ska ju inte behöva liksom (.) men ja tänkte **vi** (0.2)
 06 HAN: ta bort [alla] såna här 'Hdetaljer'H ·h
 07 STU: [mm]
 08 HAN: eh skriv (.) elev rakt (.) igenom

Exemplet börjar med att studenten förklarar vilken lösning hon har valt för sitt skrivande på rad 1. På rad 2 fyller handledaren i hennes tur, och på rad 3 kompletterar studenten sin tur som blev avbruten av handledaren. På rad 4 håller handledaren sedan med studenten och fortsätter med sin egen replik i nästa tur. Turen på rad 5 innehåller två *vi* som syftar bara på studenten, inte på handledaren själv, då det handlar om formuleringar i studentens text och det är studenten som ska ta bort detaljerna. Det är således ett mycket annorlunda *vi* än i det finlandssvenska utdraget ovan (36). Det liknar det asymmetriska *vi* i exempel (7), som lärare kan använda vid tilltal av elever. Samtalsutdraget ger också i övrigt ett asymmetriskt intryck. Det förekommer visserligen avbrott, överlappningar och mindre strikta samtalsturer som även kunde vara tecken på närhets- och engagemangsstilen, men det är bara handledaren som uppvisar dem här.

Exempel (38) från det finlandssvenska materialet illustrerar hur handledaren skapar samförstånd i diskussionen. Här använder emellertid studenten *vi* i generisk betydelse.

(38) Studentens användning av *vi* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: å å sen d- (ohb) så då så d- t-två speciellt i samma
 02 mening e ju kanske int så dä hemskt lyck·at
 03 STU: nä den ska **vi** und[vika]
 04 HAN: [å] å väldigt
 05 STU: jä di [där]

- 06 HAN: [tal]språkligt
 07 PPP: (0.2)
 08 STU: m m m
 09 PPP: (0.3)
 10 HAN: nå de [går ju] ba å ta en sökning å se om du kan stry↑ka de

I början av utdraget, på rad 1 och 2, lyfter handledaren fram ett ställe i studentens text som behöver justeras med tanke på talspråkighet. Studenten svarar instämmande på rad 3 med en kort förklaring och använder då *vi*. Pronomenet har generisk syftning och kunde också ersättas med *man* (se exempel 6). Handledaren bekräftar studentens replik på rad 4 och 6, och explicerar att talspråkighet är orsaken till att en viss form bör undvikas. På rad 10 förekommer förmildrad rådgivning i handledarens tur. Rådet ges inte direkt, utan presenteras som att studentens ordval är bara en småsak som är lätt att korrigera, jfr exempel (18).

I synnerhet i det sverigesvenska materialet använder studenten oftast *vi* när hon syftar på en grupp som hon ingår i. Syftningen är då exkluderande i samtalssituationen eftersom handledaren inte ingår i gruppen studenten syftar på.

(39) Studentens användning av *vi* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: a där [kan de de kan ha haf]t å göra me de faktum att v-
 02 HAN: [å de är]
 03 STU: **vi** som grupp [då hade ju ett visst urva:l] att (0.3)
 04 HAN: [ja+a hade redan den här uppgiften]

På rad 1 och 3 redogör studenten för en slutsats som hon och andra i hennes grupp har kommit fram till. Här är det tydligt att studenten refererar till *vi* som grupp på rad 3. Det är intressant att notera att handledaren talar överlappande med studenten då dennas tur ännu pågår på rad 2 och på rad 4. Samtidigt tal är typiskt i synnerhet för den informella närhets- och engagemangsstilen.

I exempel (40) nedan använder både handledaren och studenten *vi* i turer som följer på varandra.

(40) Handledaren och studenten använder *vi* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: att här e de ju nu FÖRNAMN EFTERNAMNs anvisningar som
 02 [e kan]ske enklast att följa↑
 03 STU: [mm]
 04 PPP: (0.3)
 05 STU: mm+m
 06 PPP: (1.1)
 07 HAN: ska **vi** se °m+hm+hm°
 08 PPP: (1.0)
 09 STU: °vi ska se°
 10 PPP: (1.5)
 11 STU: °hm°
 12 PPP: (4.0)
 13 HAN: så att i de här fälle e de då tre författa[re]
 14 STU: [mm]+m

På rad 1–2 ger handledaren studenten instruktioner om var man kunde hitta lämpliga källor. Studenten reagerar på rad 3 och 5 med korta responsiver som visar att hon följer med. Handledaren använder ett inkluderande *vi* på rad 7 när hon föreslår att de ska titta närmare på en viss författare, och studenten bekräftar detta genom att upprepa det som handledaren just sagt, men med en annan ordföljd på rad 9. Handledarens replik på rad 7 är en fråga som studenten svarar instämmande på. Hon uttalar dock sin respons viskande såsom handledaren i slutet av sin samtalstur på rad 7. Exemplet visar tydligare samma som exempel (31), nämligen att det som sägs i föregående tur kan påverka det som talaren väljer att säga. Annars är studentens repliker i utdraget uppbackningar också på rad 11 och 14 efter att handledaren har kompletterat sin tur med en konkluderande slutsats på rad 13. Utdraget utgör överhuvudtaget ett ganska typiskt exempel på ett institutionellt samtal inom lärandekontext. Det uppvisar en viss asymmetri i och med handledarens rådgivning och studentens korta och jakande svar. Stilen ligger alltså närmare respekt- och hänsynsstilen än närhets- och engagemangsstilen.

Både i exempel (41) och (42) syftar handledarens *vi* på institutionen. *Vi* är samtidigt exkluderande, då det inkluderar handledaren och hennes kolleger, men inte studenten.

(41) Kollektivt *vi* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: **vi** hade här en här på förmiddagen så hon va orolig för sin
 02 kandavhandling [som]hon ska baka in i i i i avhandling (0.2)
 03 STU: [mm]

Då handledaren använder *vi* på rad 1 syftar hon på sig själv och den institution som hon representerar, sitt universitet eller språkcenter. I repliken som pågår från rad 1 till 2 berättar hon om en annan student som hon handleder; orsaken till detta är att de två studenterna har haft en liknande fråga eller är i en motsvarande situation. Här jämför handledaren flera studenters situation för att lyfta fram en lösning på ett allmänt problem, utan att avslöja några andra studenters identiteter. I kontexten är det här samtidigt strategi att normalisera problemet och visa att andra har liknande funderingar och bekymmer som studenten.

Nedan visas ett annat exempel på hur handledaren använder *vi* (42) för att syfta på institutionen i det sverigesvenska materialet.

(42) Kollektivt *vi* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: men de vet **vi** ju inte nåt om så kan du ju höra av dig då öppnar **vi**
 02 HAN: igen den (0.3) sjuttonde augusti
 03 PPP: (0.9)
 04 STU: ja+a
 05 PPP: (.)
 06 STU: nå[n stans] där vi terminsstart[en så]

I det här utdraget syftar det första *vi* på rad 1 på handledaren och studenten, men det andra *vi* på handledaren och hennes institution, troligen den enhet på universitet där hon jobbar. I utdraget berättar hon att studenten kan ta kontakt igen då enheten öppnar vid terminsstarten och hon är tillbaka på jobbet.

I det sista exemplet på *vi*, (43), använder handledaren *vi* på ett sätt som inte genast avslöjar vem som är inkluderade i det.

(43) Generellt *vi* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: om **vi** nu ska gå på nån (0.8)
 02 STU: a för de blir dubbelt annars
 03 HAN: asså de e ju ??väl?? mer talspråkligt å säga även fast
 04 HAN: **vi** säger så
 05 PPP: (0.4)
 06 STU: mm
 07 HAN: men **vi** (1.3) s:: °helst inte skriva så°

På rad 1 börjar handledaren sin samtalstur med ett *vi* som inkluderar både henne själv och studenten. Med detta *vi* visar hon sitt deltagande. På rad 2 kommenterar studenten ämnet som är under diskussion. På rad 3 och 4 preciserar handledaren vad hon menar och använder *vi*. Syftningen för detta *vi* är ändå inte helt densamma som på rad 1, utan mer generell. Betydelsen överlappar med *man*, som här kunde syfta förutom på handledaren och studenten också på andra språkbrukare. På rad 6 svarar studenten med en responsiv, och handledaren fortsätter på rad 7 använda det generella *vi*, för att säga att ”ingen ska skriva så”.

3.2.3 Användning av *man*

I det följande analyserar jag hur användningen av *man* ser ut i materialet. Förutom en rent generisk betydelse har pronomenet också andra syftningar. Nedan analyserar jag närmare vad samtalsdeltagarna syftar på med *man* och vem som är inkluderade i pronomenet.

I båda samtalen används *man* generiskt. Det finns dock skillnader i användningen. Ibland används *man* helt generiskt och syftar då inte på en specifik person eller grupp människor. Det finns en del turer där det inte genast går att veta vem talaren egentligen syftar på med pronomenet. Ibland används *man* då för att syfta på ”folk” eller ”människor”, som nämns i närheten av pronomenet. I andra fall är det möjligt att urskilja vem som inkluderas, t.ex. ”skolelever” eller medstudenter till studenten vars texten diskuteras. Exempel (44) visar hur *man* kan användas generaliserande. Handledaren använder både *du* och *man*, och bara det förra syftar på studenten.

(44) Användning av *man* i generisk betydelse i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: å här va de här me DIAGNOS som **man** [normalt] då skriver me
 02 STU: [mm]
 03 PPP: (0.2)
 04 STU: jä
 05 PPP: (0.2)
 06 HAN: på de här sätte men men att (0.3) du kan ändå du du (0.4)
 07 [gör ju] på de här sätte då↑
 08 ST1: [mm]

I sin samtalstur på rad 1 visar handledaren hur namnet på en diagnos brukar stavas. Turen fortsätter på rad 6 efter två korta pauser och studentens instämmanden. Här syftar generiska *man* inte på studenten, utan på språkbrukare i allmänhet. Handledaren själv är troligen inkluderad, eftersom hon känner till regeln i fråga och det är sannolikt att hon skriver på "ett normalt sätt". Stavningen studenten valt i texten är något annorlunda och handledaren syftar på henne direkt med *du* i stället för med *man* på rad 6 då hon ger ett råd som är avsett just för studenten. Handledarens råd är anpassat till just den här texten, där olika diagnoser nämns ofta och det därför blir logiskt att följa samma princip i hela avhandlingen. Rådet uttalas med stigande intonation i slutet.

I exempel (45) från det sverigesvenska samtalet gör handledaren en skillnad mellan det generaliserande *man* och *du* som syftar direkt på studenten i fråga.

(45) Användning av *man* i generisk betydelse i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: såg inte du den nej de gjorde du kanske inte nej
 02 PPP: (0.9)
 03 HAN: de ä liksom att **man** tänker att **man** (0.9) pratar om sammanhang
 04 HAN: å mottagare å liksom (.)
 05 STU: a[a]
 06 HAN: [i]nnehållet
 07 PPP: (0.9)
 08 HAN: innan **man** börjar men vi är här nere nu [å börja pra]ta om
 09 STU: [mm]
 10 HAN: meningsbyggnad å ordval

Utdraget är fortsättning till exempel (35) där deltagarna diskuterar den s.k. texttriangeln. Det handlar också här om vad det är meningen att de ska diskutera under handledningen.

Först ställer handledaren en direkt fråga till studenten och använder *du*. På rad 3, 4 och 8 förklarar hon hur andra studenter oftast gör innan de börjar skriva, och med *man* på rad 3 och 8 avser hon skrivprocesser och handledning av dem. Under samma samtalstur, på rad 8, fortsätter hon genom att konstatera vilken situationen är för den här studenten. Hon använder då *vi* för att syfta på sig själv men i synnerhet studenten. Handledaren berättar således först i vilken ordning saker normalt görs och konkluderar sedan på rad 8 och 10 att studentens text är så färdig att de inte behöver prata om vem som är mottagare för texten osv., utan kan fila på detaljer som meningsbyggnad och ordval.

Också i exempel (46) från det sverigesvenska materialet syftar handledaren på studenter allmänt med ett generiskt *man*.

(46) Användning av *man* i generisk betydelse i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: [asså] när **man** när man diskuterar om skrivprocessen så kommer de
 02 HAN: ju in där för de [finns ju] (.) studenter å de gäller ju även
 03 STU: [mm__]
 04 HAN: skolelever (.) som har uppfattningen att **man** skriver från (0.3)
 05 HAN: punkt A till punkt Ö liksom (.) [i__] (0.4) följd
 06 STU: [mm]
 07 PPP: (0.9)
 08 HAN: men så gör ju (.) väldigt få män[niskor]
 09 STU: [mm]
 10 HAN: men de kan va ganska skönt å få höra att (.) **man** inte gör så
 11 PPP: (0.2)
 12 STU: [mm__]
 13 HAN: [för att] **man** kan få för sig att nämen de e fel på mig ja kan
 14 HAN: inte göra såhär i den här ordningen som dom väntar sig
 15 PPP: (0.3)
 16 STU: [mm]
 17 HAN: [å sä]rskilt som instruktionerna ofta e (0.3) så (.) så (.) så (.)
 18 HAN: så
 19 PPP: (0.3)
 20 HAN: å då blir **man** störd
 21 STU: mm
 22 PPP: (0.2)
 23 HAN: fö du (.) stör dig på instruktionerna eller hur
 24 STU: [ja]
 25 HAN: [ja]

- 26 STU: eller att **man** inte får [några instruktioner]
 27 HAN: [jajaja 'Hja'H_ _____]

Handledaren talar om hur skrivprocessen framskrider för studenter, och på rad 1 använder hon pronomenet *man*, och både handledaren själv och studenten som diskuterar texten är inkluderade. På rad 2 och 4 hänvisar hon till *studenter* och *skolelever* utan att nämna någon viss person. *Man* på rad 4 har en generisk betydelse. På rad 8 använder handledaren substantivet *människor* och på rad 10 och 13 generiskt *man* igen. Mot slutet av rad 13 börjar hon plötsligt tala på ett mer personligt sätt och använder pronomenen *mig*, *jag* och *dom*. Det verkar som om hon fortfarande syftar på studenter i allmänhet, men färgar sitt tal med vardagligt berättande, ett slags citat eller anföring (Jönsson 2005:91). Handledaren antar här ett studentperspektiv. På rad 20 förekommer man-pronomenet igen. Det ser ut som om handledaren här menar att vem som helst kan bli störd. Sedan på rad 23 frågar handledaren studenten om hon också blir störd och använder här *du* i stället. Studenten svarar med ett generaliserande *man* – hon syftar möjligen på handledarens föregående tur som handlat om studenter på generell nivå: att *bli störd* och inte få instruktioner kunde gälla vem som helst. Utdraget illustrerar ett typiskt drag i materialet, att talarna växlar mellan pronomen för att uttrycka olika nyanser.

I exempel (47) använder handledaren *man* för att syfta utanför samtalssituationen, på dem som kommer att läsa studentens text.

(47) *Man* som syftar på läsaren i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: men vi prata väl om de [att] du måste liksom tänka att (0.4)
 02 STU: [mm]
 03 HAN: läsaren kanske bara e intresserad av dina resultat inte orka
 04 HAN: (0.5) du börja[r dä]r
 05 STU: [ja]
 06 HAN: då måste va en text som (0.3) **man** kan läsa från flera olika håll
 07 HAN: ja va intressanta resultat å vi[lken in]tressant diskussion
 08 STU: [mm]
 09 HAN: hur har hon egentligen gjort hur har hon avgränsat de
 10 HAN: [här å] då går **man** å läser den
 11 STU: [mm]
 12 PPP: (0.3)

- 13 HAN: eller **man** börjar kanske läsa avgränsningen å då (.) tänker **man**
 14 HAN: äsch (.) de där (.) bryr ja mig inte om nu
 15 HAN: [ja vill veta] va hon kom fram till
 16 STU: [mm]

Handledaren talar om hur läsaren möjligen närmar sig studentens text. På rad 1 syftar handledaren på studenten med *du* och konstaterar att hon och studenten har diskuterat ämnet tidigare. Repliken fortsätter på rad 3 och på rad 4 syftar hon fortfarande på studenten med *du*. På rad 6 lyfter hon däremot fram läsaren som hon har nämnt första gången på rad 3 och hänvisar till läsaren med *man*, som här är generaliserande och syftar utanför den aktuella samtalssituationen, en situation som är potentiell eller fortfarande orealiserad (Viberg 2010:140, se 2.1.3). På rad 7 återger handledaren vad läsaren skulle kunna tänka när hen läser texten. På rad 9 fortsätter denna animering och handledaren syftar på studenten med *hon*. Hon övergår till normal stil på rad 10 där *man* som syftar på läsaren. Efter studentens respons och en kort paus använder hon detta *man* också två gånger på rad 13. På rad 14 finns det igen anföring om vad den möjliga läsaren skulle kunna tänka. *Jag* i handledarens replik syftar inte här på henne själv, utan på den potentiella läsaren. På rad 15 fortsätter handledaren att citera läsarens tankar.

I exempel (48) finns det ett *man* som syftar på studenten och såsom i exempel (47) ett *man* som syftar utanför samtalssituationen, på läsaren.

(48) Handledaren syftar på läsaren med *man* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: men de här att ja menar de heter
 02 (0.4) frontmannapension å barnträdgårdslärare
 03 å de heter utbildningsstyrelsen så att
 04 STU: ja j[å]
 05 HAN: [m]an förklarar då vid behov
 06 PPP: (0.2)
 07 STU: ja pre[cis]
 08 HAN: [de e nu] unjefär den här principen i [korthet]
 09 STU: [mm]
 10 PPP: (1.2)
 11 HAN: å å de här eh så länge **man** förstår
 12 PPP: (0.3)
 13 STU: mm

- 14 PPP: (0.7)
 15 HAN: men men dehär m- dehär TERM används lite annorlunda i
 16 Sverige [så att]
 17 STU: [mm]
 18 PPP: (1.4)
 19 HAN: å dehär
 20 PPP: (0.8)
 21 HAN: **man** använder sitt huvud där
 22 STU: nåjå

I utdraget klargör handledaren vad studenten ska göra med finlandssvenska termer av den typ hon har nämnt på rad 1–3. Det första *man* på rad 5 syftar indirekt på studenten som rekommenderas att överväga att förklara termer som detta. *Man* på rad 11 är mer generiskt och innehåller en antydning om att läsaren skulle kunna förstå termerna, men handledaren säger inte explicit att det är fråga om läsaren. På rad 15 och 16 konstaterar handledaren att termerna inte används på samma sätt i Sverige. *Man* på rad 21 syftar på skribenten, som behöver avgöra om termen är begriplig eller inte.

Fastän *man* är opersonligt, indirekt och alltid i viss mån generiskt, är det ibland möjligt att i kontexten tolka vad talaren syftar på med det. Också i mitt material finns det belägg på *man* vars syftning är ganska klar. Såsom har redan kommit fram, använder handledaren i båda länderna *man* för att syfta på studenten som handleds. Här kunde *man* tolkas som en artig omskrivning eller en signal om solidaritet i förslag. Däremot använder studenterna inte *man* för att syfta på handledaren. I exempel (49) visas ett belägg på *man* som syftar på studenten.

(49) Handledaren syftar på studenten med *man* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: ·h om **man** behöver använda en finlandism så kan **man** ju vid behov
 02 förklara de
 03 STU: j[å____]
 04 HAN: [å **man**] kan ju som driva de hu långt som helst men att nu
 05 kommer ju di här avhandlingarna att (1.0) ges ut i elektroniskt format
 06 å va e väl bättre än att (0.9) att [andra än än finländare]
 07 STU: [alla alla förstår____]

Handledaren talar om användningen av finlandismer i studentens avhandling. På rad 1 använder handledaren *man* två gånger, och som syftar indirekt på studenten eller på en finlandssvensk skribent i största allmänhet. Det är fråga om att hon ger en regel eller ett råd och *man* är då generiskt: om någon, dvs. vem som helst som behöver använda en finlandism kan hen vid behov förklara det. *Man* på rad 4 har också en generisk tolkningsmöjlighet, kanske t.o.m. mer än på rad 1. Att använda *man* på detta sätt kunde tolkas som hänsynsfullt och indirekt sätt att tala (se SAG II:395).

Förutom att ha en generisk betydelse syftar *man* i vissa fall också på talaren själv. Enligt SAG (II:265) ger detta samtalen ett vardagligt intryck. Det finns ställen i det sverigesvenska materialet där studenten använder *man* för att indirekt syfta på en studiegrupp hon tillhör. Det är möjligt att talaren här vill antyda att andra i gruppen också upplevt situationen på samma sätt, nämligen att de fått oklara instruktioner. Således bär hon inte ensam ansvar för sin åsikt, vilket överensstämmer med det som Norrby (2014:217) konstaterar om indirekt stil (se 2.3.3). I exempel (50) och (51) från det finlandssvenska materialet syftar studenten på sig själv.

(50) Studenten syftar på sig själv med *man* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 STU: alltså de de som då **man** h just de här nu då **man** liksom (0.6)
 02 läser en massa litteratur å så tycker **man** ju att ·h andra ha ju
 03 (0.2) skrivi de jättefint (0.3) å så ska ja börj tänk om
 04 de i vettu (0.6) på mitt sätt

I utdraget kommenterar studenten sitt skrivande. På rad 1 och 2 syftar hon på sig själv med *man*. Här kan det, precis som i exempel (10), vara fråga om att hon vill vara anspråkslös. På rad 3 börjar hon använda *jag*. Hon kanske besluter sig för att vara mer tydlig mot slutet av samtalsturen genom att syfta på sig själv, eftersom hon på rad 4 säger rakt: *på mitt sätt*.

(51) Studenten syftar på sig själv med *man* i det finlandssvenska handledningssamtalet

- 01 STU: fö som sagt då **man** då man sen börjar skriv så skriver **man** liksom
 02 så där å så tittar **man** liksom i källan å så bara nå men oj då nu har

- 03 ju ja skriva liksom [nästan lika]dant som dom hade skriv[i]
 04 HAN: [mm] [m]en
 06 ibland kan **man** ha gjort de [också] att de e som så [så att]
 07 STU: [mm] [jä]
 08 HAN: att dehär att **man** tror att **man** ha tänkt de själv så att
 09 STU: jä
 10 PPP: (0.5)
 11 HAN: å dehär [å] eh ja tror ju int att de blir problem me
 12 STU: [·mh]
 13 HAN: urkund men att dehär om om en handledare märker att här finns
 14 stor samstämmighet [så] tar **man** ju tag i de här å
 15 STU: [mm]
 16 STU: jä
 17 HAN: å kollar va beror de på
 18 STU: jä

Exemplet börjar med studentens samtalstur på rad 1–3 där hon berättar vad hon funderar på kring sitt skrivande. Stilen i utdraget är vardaglig och *man* som förekommer flera gånger syftar på studenten själv. På rad 3 använder hon emellertid *jag* för att syfta på sig själv och med *dom* avser hon andra skribenter. Hon vill troligen framhäva skillnaden mellan sig själv och ”dom” genom att använda *jag* här i stället för *man*. Handledaren svarar instämmande på rad 4 men börjar sin replik med konjunktionen *men* på nästa rad, vilket signalerar att hon ändå har en annan åsikt som hon uttrycker på rad 6–8. *Man* syftar här indirekt på studenten eller på personer som skriver vetenskapliga texter. Efter studentens respons och en paus fortsätter handledaren med en evaluering på rad 11 och använder *jag* för att syfta på sig själv. Repliken fortsätter på rad 13, där hon använder nominalfrasen *en handledare* och utvärderar situationen externt; hur handledare i allmänhet gör i sådana här situationer. *Man* på nästa rad syftar också på handledare generellt, hur de ska kolla vad samstämmighet som plagiatprogram markerar beror på (rad 17.)

Såsom Henricson m. fl. (2015, se 2.3.2) konstaterar kan också handledare syfta på sig själv personligen med *man*. Följande exempel (52) ur det sverigesvenska materialet illustrerar detta.

(52) Handledaren syftar på sig själv med *man* i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 HAN: sen (0.3) visst pratade vi väl om de förra gången de här me vi
 02 HAN: eller jag
 03 PPP: (1.2)
 04 STU: j[a:]
 05 HAN: [a:] du hade skrivi vi på nära ställen å oftast så tycker inte
 06 HAN: ja att de de s- nu (.) förra gången så vet ja att ja
 07 HAN: tyckte att de störde lite att **man** blev lite (1.0) irriterade över
 08 HAN: att **man** inte visste (0.4) **man** trodde att ni va [fler]
 09 STU: [m]m
 10 HAN: ja visste ju inte heller att du skrev ensam [ˈHomˈH] (.) då
 11 STU: [mm]

I utdraget talar handledaren om pronomenbruket i studentens text som hon och studenten har diskuterat också tidigare. Med början på rad 5 ger handledaren sin åsikt genom att först använda *jag* och motivera åsikten på rad 7, 8 och 10. Hon övergår till att använda *man* på rad 7 och 8, då hon säger att det finns ett problem i användningen av pronomina i texten. *Man* syftar på här henne själv. Handledaren generaliserar sina åsikter och vill sannolikt meddela att potentiella läsare kan tro att det finns mer än en skribent i texten. *Man* på rad 7 kunde emellertid också vara avsett för att linda in budskapet eller för att slippa ta fullt ansvar för det sagda: att säga ”jag blev lite irriterad” kan låta mer direkt och ansiktshotande än att säga att ”man blev lite irriterade”. Åsikterna placeras dock i dåtid, och det gör kopplingen till handledarens läsoplevelse tydligare, eftersom en tilltänkt läsare skulle bli irriterad i framtiden. I slutet av utdraget, efter studentens responsartikel, säger handledaren på rad 10 detsamma som hon sagt på rad 8 men med lite andra ord. Här är stilen mer direkt och entydig: hon använder *jag* och uttrycker sin egen åsikt som är densamma som den hypotetiska läsarens.

Samtalssturerorna i materialet innehåller ofta olika pronomen som syftar på samma person. Det finns mycket växling mellan *du* och *man* i de båda länderna. Det är ofta svårt att veta varför talaren växlar mellan pronomen men förklaringen kan vara att de vill uttrycka olika nyanser, och i några fall för att förtydliga vem de syftar på. Det bör dock påpekas att talarna inte har planerat medvetet vilka pronomen de använder, utan valet av pronomina sker omedvetet. Det är ofta samtalspartners föregående tur och hennes pronomenbruk som påverkar vilket pronomen talaren använder, som i exemplet nedan.

(53) Användning av *man* som syftar utanför samtalssituationen i det sverigesvenska handledningssamtalet

- 01 STU: [de beror lite] på vilken typ av [lärare **man** har]
02 HAN: [ja å de kan] också va
03 HAN: liksom vad **man** (0.7) va man ska ha för mål

Deltagarna talar om andra studenters resultat. Studenten börjar sin samtalstur på rad 1 med pronomenet *man*, som i denna kontext syftar på andra studenter. *Man* har inte en rent generisk betydelse: åtminstone är det begränsat till dem som har en lärare. På rad 2 fortsätter handledaren samtalsturen genom att hålla med studenten och på rad 3 använder också hon pronomenet *man* i samma avgränsade betydelse som studenten.

4 Sammanfattande diskussion

I den här avhandlingen har jag har analyserat handledares och studenters användning av *du*, *vi* och *man* i två språkhandledningssamtal i Sverige och Finland, och utrett i vilka situationer dessa pronomina har valts. Utifrån min analys kan jag konstatera att jag hittade tecken på såväl respekt- och hänsynsstilen och närhets- och engagemangsstilen i båda samtalen och att det inte finns större skillnader i fråga om formalitet mellan samtalen insamlade i de två länderna. Skillnaderna är dock stora mellan handledarna och studenterna. Det är främst handledarna som uppvisar drag som är typiska för närhets- och engagemangsstilen, medan studenternas samtalsstil ligger närmare respekt- och hänsynsstilen.

Vissa skillnader finns ändå mellan samtalen inspelade i Sverige och Finland. Den finlandssvenska handledaren är generellt mer direkt och entydig i sin rådgivning och hennes samtalsstil är mer enhetlig genom hela samtalet. Det finns dock undantag, såsom framgår i exempel (31) där den finlandssvenska handledaren strävar efter att skapa samförstånd med ledigare samtalsstil, och det också förekommer skämt i materialet. Den sverigesvenska handledaren fokuserar mer på att tona ned asymmetrier och att presentera råd personligt, dvs. som sin egen subjektiva åsikt, samtidigt som det ändå är det tydligt att det är handledaren som leder samtalet. Asymmetrin mellan handledare och student syns även i det sverigesvenska handledningssamtalet, vilket framkommer t.ex. i exempel (37), där handledaren använder ett *vi* som syftar bara på studenten.

Gemensamt för båda samtalen är att handledarnas repliker överlag är längre, medan studenterna oftast svarar bara med uppbackningar eller responsiver som signalerar att de följer med. Största delen av handledarnas repliker utgör råd eller anvisningar under handledningssamtalets gång. Ibland har studenterna längre turer, men då handlar det om att de förklarar ett problem som har uppstått vid skrivandet, eller nämner något personligt som är kopplat till skrivprocessen. Båda samtalen som analyserats är sålunda typiska handledningssamtal. De är uppgiftsorienterade och följer det mönster som är karakteristiskt för institutionella samtal, nämligen att saker behandlas i en viss ordning som experten, här handledaren, har bestämt.

I den kvantitativa delen av undersökningen har jag undersökt hur mycket deltagarna använder de tre pronomina i samtalen. Det finns vissa skillnader i fråga om förekomster på olika pronomina. *Du* förekommer mer i det sverigesvenska materialet och *man* mer i det finlandssvenska. *Vi* används lika mycket. I båda länderna är det handledaren som använder pronomina betydligt oftare än studenten. Alla deltagare växlar mycket mellan olika pronomen, också inom en och samma samtalstur.

Båda handledarna tilltalar ofta studenterna direkt med *du*. Däremot finns det inte många fall där studenterna tilltalar handledarna direkt i materialet. Det förekommer många belegg på diskurspartiklar av typen *vet du* i den finlandssvenska studentens tal, men här handlar det inte om tilltal i egentlig mening. Partiklarna är dock vädjande och kopplade till närhets- och engagemangsstilen. Handledarnas användning av *du* är klart kopplad till att de vill vara tydliga i sin rådgivning. Att studenterna är mer indirekta och mest undviker att använda *du* är ett utslag av asymmetrin i diskussionen. När handledaren säger *du* är det ofta relaterat till en problemkälla i studentens text.

Användningen av *vi* skiljer sig också mellan handledarna och studenterna. När handledarna säger *vi* syftar de oftast på sig själva och studenten eller i några fall på sina institutioner. Handledarnas *vi* är sålunda oftast inkluderande och gäller anvisningar för skrivandet, medan studenternas *vi* är exkluderande och syftar utanför samtalssituationen. Studenterna använder *vi* när de syftar på en grupp av studenter som de tillhör. Handledarnas användning av inkluderande *vi* kan ses som ett sätt att signalera solidaritet eller skapa samförstånd, vilket kan relateras till närhets- och engagemangsstilen. Det finns dock exempel i materialet på att deltagarna använder pronomenet generaliserande.

Bruket av *man* i stället för *jag* ger ställvis samtalen ett vardagligt intryck, men kan också signalera anspråkslöshet eller är ibland ett sätt att ta avstånd från ansvaret för det man säger. Det finns många belegg på *man* i materialet, men detta är inte överraskande, eftersom *man* har så många funktioner. *Man* var klart det svåraste av de tre pronomina att analysera. Med *man* kan talaren uttrycka olika nyanser och pronomenet avslöjar inte alltid klart vem som åsyftas i det.

Att studenterna inte ofta tilltalar handledarna direkt i materialet är utslag av respekt- och hänsynsstilen. Såsom konstaterades ovan använder handledarna ofta *du*, men de syftar också mer indirekt på studenterna med *man*. *Man* kan då uttrycka opersonlighet eller avståndstagande men är ibland ett sätt att visa solidaritet och vara hänsynsfull i förslag. Däremot använder studenterna inte *man* för att syfta på handledarna, utan syftar ofta på sig själva med det. Studenternas *man* syftar vidare ofta utanför samtalsituationen, t.ex. på andra studenter. Också handledarna kan syfta med *man* på andra studenter förutom den vars text diskuteras och sedan använda *du* eller *vi* för att syfta på studenten som handleds. I materialet finns det vidare exempel på hur handledarna kan använda pronomenet *man* för att syfta på den tilltänkta läsaren, skribenterna eller studenter i allmänhet och i några fall på sig själva. Handledarens *man* i stället för första person singularis kan antingen signalera en auktoritativ position eller vara ett sätt att uttrycka budskapet på ett mer indirekt sätt.

I båda samtalen förekommer det samtidigt tal. Det är speciellt handledarna som överlappar studenternas turer. Att deltagarna fyller i varandras samtalsurer, vilket kan relateras till närhets- och engagemangsstilen, ger samtalen ett vardagligt intryck. Stilen är emellertid mer vardaglig och ledig från handledarnas sida. En orsak till studenternas indirekthet är att de rådges i handledningssamtal och inte behöver adressera eller syfta på handledaren. Att studenterna inte använder pronomina så mycket kan ses som en följd av att det är handledaren som är ansvarig i handledningssamtal.

I samtal är turer mer eller mindre samförfattade och inriktade på samförstånd. Det kan konstateras att det är mest handledarnas samtalsstil som bestämmer samtalets formalitet i handledningssamtalen. Handledarna kan välja att använda drag som är typiska för närhets- och engagemangsstilen i sitt tal, medan studenternas samtalsstil ligger närmare respekt- och hänsynsstilen. Trots ökad informalisering i samhället är rollfördelningen sålunda ändå synlig i dessa språkhandledningssamtal inspelade i Sverige och Finland.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka (1995). Institutionella samtal – struktur, moral och rationalitet. Några synpunkter på värdet av samtalsanalys för att studera mötet mellan experter och lekmän. I: Andersson, Erik, Ivars, Ann-Marie & Slotte, Peter (red.), *Folkmålsstudier 36*. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur S. 109–137.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret (2001). Introducing interactional linguistics. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret (red.), *Studies in interactional linguistics*. John Benjamins Publishing Co. S. 3–22
- Coussé, Evie & van der Auwera, Johan (2012). Human impersonal pronouns in Swedish and Dutch – A contrastive study of man and men. I: *Languages in Contrast 12*. S. 121–138.
- Dahl, Östen (2013a). Ännu ett svenskt pronomen i farozonen. *Språktidningen* 2013–03, (hämtat 2016-01-12), <http://spraktidningen.se/artiklar/2013/03/annu-ett-svenskt-pronomen-i-farozonen>
- Dahl, Östen (2013b). Är ”man” på väg ut?, publ. 2013-01-19, (hämtat 2016-01-12), <http://lingvistbloggen.ling.su.se/?p=2186>
- Egerland, Verner (2003). Impersonal *man* and aspect in Swedish. I: *Working Papers in Linguistics 13*. S. 73–91.
- Goffman, Erving (1972) [1955]. On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction. I: Hutcheson, Sandy & Laver, John (red.), *Communication in Face-to-Face Interaction*. Selected readings. Penguin Books. S. 319-346.
- Henricson, Sofie, Nelson, Marie, Wide, Camilla, Norrby, Catrin, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan (2015). *You and I* in Sweden-Swedish and Finland-Swedish supervision meetings. I: Marley, Dawn & Muhr, Rudolf (red.), *Pluricentric Languages. New Perspectives in Theory and Description*. Wien: Peter Lang Verlag. S. 127–139.
- Henricson, Sofie & Nelson, Marie (2016). Hur språkliga råd motiveras och förklaras i finlandssvenska och sverigesvenska handledningssamtal. I: Kolu, Jaana, Kuronen, Mikko & Palviainen, Åsa (red.), *Svenskan i Finland 16*. Jyväskylä University Printing House S. 124–137.

- Hultman, Tor G. (2003). *Svenska akademiens språklära*. Stockholm: Svenska akademien. *Interaction and Variation in Pluricentric Languages. Communicative Patterns in Sweden Swedish and Finland Swedish*. Presentation av forskningsprogrammet IVIP (pdf-dokument), hämtat 2018-03-30 från https://www.su.se/lopoly_fs/1.145087.1378194971!/menu/standard/file/IVIP_presentation.pdf.
- Josephson, Olle (2013). *Ju - ifrågasätta självklarheter. Om svenskan, engelskan och alla andra språk*. Lund: Studentlitteratur.
- Jönsson, Linda (2005). Tal i tal: grammatiska konstruktioner av anföring i tonårsflickors samtal. I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.). *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 89–108.
- Kangasharju, Helena (2007). Interaktion och inflytande: finländare och svenskar vid mötesbordet. I: Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (red.), *Ordens makt och maktens ord i svensk och finsk politik*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet. S. 341–377.
- Lehtinen, Heidi (2016). *Användning av passiv i språkhalledningssamtal*. Opublicerad kandidatavhandling. Nordiska språk, Åbo universitet.
- Lindström, Jan (2008). *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Lindström, Jan (2014). Interaktionell lingvistik: procedurer, teman och analyser. *Folkmålsstudier* 52. S. 31–55.
- Linell, Per (2005). En dialogisk grammatik? I: Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.). *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur. S. 231–328.
- Norrby, Catrin, Nilsson, Jenny & Nyblom, Heidi (2007). Tilltalande tilltal? Om tilltalskick i Finland och Sverige. I: *Språk & stil* 17. S. 5–29.
- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny (2013). Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i läkare-patientsamtal i Sverige och Finland. I: Lindström Jan m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. S. 343–352.
- Norrby, Catrin (2014). *Samtalsanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Björn (1978). ”Man och du”. *Spridda studier i svenska, särskilt finlands-svenska II* (Skrifter utgivna av institutionen för filologi vid Tammerfors universitet). Tammerfors.

- Reuter, Mikael (1989). Reuters ruta 31/3 1989: ”En bil har blivit stulen”. Institutet för de inhemska språken (hämtat 2015-11-01), http://www.sprakinstitutet.fi/sv/startsidan/publikationer/sprakspalter/reuters_rutor/1989/en_bil_har_blivit_stulen
- Saari, Mirja (1995). ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. *Folkmålsstudier* 36. S. 75–108.
- Svensk ordbok. Utgiven av Svenska Akademien (2009). Stockholm: Norstedt.
- Tandefelt, Marika (2009). På två språk i ett språksamfund. Om kundtilltal i varuhusanonser. I: Berg, Kirsten, Borg, Kaj, Ingman, Eva, Sandelin, Minna & Åberg, Anne-Maj (red.), *En färd i språket. Festskrift till Marketta Sundman på Åbo universitet*. S. 159–170.
- Tannen, Deborah (1984). *Conversational style: analyzing talk among friends*. Oxford: Oxford University Press.
- Teleman, Ulf, Andersson, Eric & Hellberg, Staffan (1999). *Svenska Akademiens Grammatik* (SAG). Stockholm: Nordsteds.
- Viberg, Åke (2010). Swedish Impersonal Constructions from a Cross-linguistic Perspective. I: *Orientalia Suecana* 59. S.122–158.

Bilaga 1

Transkriptionsnyckel

(0.2)	Paus mätt i tiondels sekunder
[mm]	Överlappande tal
ˈHmH	Sägs med skratt i rösten
☺	Sägs med ett småleende
°mm°	Sägs tystare än det omgivande talet
●mm●	Sägs med högre volym än det omgivande talet
ff	Sägs viskande
e:h	Sägs med knarr i rösten
jā/g	Sägs med betoning
ja:	Förlängt ljud
ja+a	Legatouttal
.ja	Sägs under inandning
.h	Hörbar inandning
h	Hörbar utandning
javi-	Hörbart avbrott
mt	Smackljud
↑	Stigande intonation
va/d	Bortfall av ljud (t.ex. <i>vad</i> som uttalas <i>va</i>)
Δa: Δ	Snabbare tempo än i övrigt
∇a: ∇	Långsammare tempo än i övrigt
NAMN	Anonymiserat ord
??ja??	Osäker transkription
(ohb)	Ohörbart

Suomenkielinen lyhennelmä

Johdanto

Pro gradu -tutkielmani aiheena on ruotsin kielen persoonapronominien *du*, *vi* ja indefiittisen *man*-pronominin käyttö yliopistossa tapahtuvassa ohjauskeskustelussa. Aineistona on kaksi noin tunnin mittaista litteroitua ruotsinkielistä kieliohjauskeskustelua. Keskustelut kuuluvat *Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP) – Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* -nimiseen tutkimushankkeeseen, ja ne on äänitetty Suomessa ja Ruotsissa sijaitsevilla yliopistoissa vuonna 2015. Osanottajia on molemmissa keskusteluissa kaksi: ohjaaja sekä opiskelija.

Tarkoitukseni on selvittää, miten osallistujat käyttävät ohjauskeskustelussa pronominia *du*, *vi* ja *man*, ja mikä on voinut vaikuttaa pronominin valintaan. Tutkimuksessa on otettu huomioon keskustelun vuorovaikutteinen luonne ja sen tyylillinen taso.

Tutkimuksen tausta

Olen käyttänyt lähteenä kielioppiteoksia (Svenska Akademiens Grammatik II, Hultman 2010), joiden pohjalta olen tehnyt selkoa pronominien *du*, *vi* ja *man* käytöstä ruotsin kielessä. Olen valinnut nämä kolme pronominia, koska niillä on yhteys keskustelutyylisiin. *Du*-pronominin käyttö keskustelukumppaniin viitatessa on yleistynyt etenkin Ruotsissa 1970-luvulta lähtien yhteiskunnallisen epävirallistumisen myötä. Sen käyttö viittaa usein vapaamuotoiseen tyyliin. Sinuttelun lisäksi tarvitaan kuitenkin myös epäsuorempia puhuttelutapoja. *Vi*-pronomini sisältää yhden tai useamman henkilön puhujan lisäksi, ja voi joko sisältää kuulijan tai olla poissulkeva. Selvitän, keitä se tässä keskustelukontekstissa voi pitää sisällään. *Man* taas on luonteeltaan passiivista muistuttava ja epäsuora. Se viittaa yhteen tai useampaan ihmiseen silloin, kun ei haluta mainita ketään tiettyä henkilöä. Puhuja sisällyttää siihen usein myös itsensä. Pronominin käyttö keskustelussa voi viitata

kohteliaan etäisyyden pitämiseen, mutta runsaasti käytettynä, erityisesti yksikön ensimmäisen persoonan korvatessaan, se voi antaa puheeseen arkipäiväisen vaikutelman. Itseen viitatessa sillä voidaan ilmaista vaatimattomuutta tai sitä, että kuka tahansa voisi kokea asian puhujan lailla. Jos puhuja viittaa *man*-pronominilla ryhmään, johon hän itse kuuluu, on merkitys lähellä *vi*-pronominia.

Lindströmiin (2008) perustuen selvitän, mikä on tyypillistä keskustelun kieliopille, joka on luonteeltaan kuvailevaa ja jossa keskustelun kontekstilla ja osanottajien välisellä vuorovaikutuksella on selittävä rooli sen suhteen, mitä sanotaan. Toisin kuin kirjoitettu kieli, keskustelutilanne on luonteeltaan spontaani eikä osanottajilla ole ollut aikaa pohtia käyttämiään pronomineja. Keskustelun kieli eroaa kirjoitetusta kielestä rakenteeltaan ja siinä, että kokonaisten lauseiden käyttö on harvinaisempaa. Vuorovaikutuslingvistiikka tutkii keskustelussa käytettävää kieltä ja sen piirissä on usein vertailtu eri kieliä tai kuten tämän tutkielman tapauksessa, saman kielen eri variantteja. Esittelen lyhyesti myös alkujaan sosiologian piiriin kuuluvan keskustelunanalyysin, jonka pohjalta useimmat tutkielmassa mainitsemistani tutkimuksista on tehty. Keskustelunanalyysissä painotetaan, että tutkittavan materiaalin tulee olla autenttista, eikä kielen ulkoisia seikkoja oteta tutkimuksessa huomioon.

Taustamateriaalina olen käyttänyt tutkimuksia, jotka tarkastelevat keskustelukulttuurin eroja Suomessa ja Ruotsissa (Norrby ym. 2013, Henricson ym. 2015, Saari 1995). Esittelen Norrbyn (2014) pohjalta kaksi erilaista keskustelutyyliä. *Hienovaraisessa keskustelutyylissä* puhuja pyrkii ilmaisemaan keskustelukumppanin kunnioitusta ja huomioimista pitämällä tähän etäisyyttä ja käyttämällä epäsuoria puhuttelumuotoja. *Osallistuvassa keskustelutyylissä* osanottajien välinen yhteys taas luodaan tuttavallisuuden ja epämuodollisemman puhuttelutyylin kautta. Kulttuurien välillä on eroja siinä, mitä arvostetaan, ja ensiksi mainittu tyyli onkin tyypillisempi Suomessa ja jälkimmäinen Ruotsissa, mutta erot ovat tasaantuneet viime vuosikymmeninä, kun myös suomalainen yhteiskunta on tullut epämuodollisemmaksi ja keskustelukeskeisemmäksi.

Selvitän Adelswärdiä (1995) lähteenä käyttäen, millaisia ovat yhteiskunnassamme yleiset institutionaaliset keskustelut. Niille on tunnusomaista asetelma, jossa osanottajilla on eritasoinen tietämys aiheesta. Osallistujia on useimmiten kaksi: maallikko ja keskustelun kulusta vastuussa oleva asiantuntija, joka toimii jonkin instituution edustajana. Institutionaalisissa keskusteluissa käytännöt ovat ennalta määrättyt ja niiden tavoitteena on tietyn asian hoitaminen tehokkaasti. Vuorovaikutuksella on samanaikaisesti sekä mikro- että makrotaso: tapa, jolla osanottajat keskustelevat esimerkiksi kieliohjauskeskustelussa kertoo laajemmin koko yhteiskunnan tavasta toimia.

Teen myös selkoa kieliohjauskeskusteluista, joita Henricson & Nelson (2016) ovat tutkineet ja jotka myös kuuluvat IVIP-projektiin. Niissä osanottajina ovat ohjaaja, jonka tehtävänä on antaa ohjeita opiskelijalle, sekä opiskelija, joka puolestaan selvittää kirjoitusprosessiinsa liittyviä ongelmakohtia. Ohjaajien tyyli on erilainen Suomessa ja Ruotsissa äänitetyissä kieliohjauskeskusteluissa ja opiskelijoidenkin vastauksissa on nähtävissä eroja. Ruotsissa painotetaan yleisesti enemmän osallistujien tasavertaisuutta ja ohjaaja antaa neuvoja selittäen parannusehdotuksiaan. Suomessa neuvojen antaminen on asiapi-toisempaa ja ohjaaja käyttää enemmän suoraviivaista *du*-pronominia.

Metodi ja aineisto

Aineistonani ovat litteroidut keskustelut IVIP-tutkimushankkeessa äänitetyistä kieliohjauskeskusteluista. Tutkimushanke on keskittynyt useassa maassa puhuttavien kielivarianttien, tässä tapauksessa suomenruotsin ja ruotsinruotsin, erojen tutkimiseen samankaltaisissa käyttöympäristöissä, kuten korkeakouluopetuksen piirissä. Tutkielmassani kerron, mitä on litterointi, jonka avulla tallennettu ääni voidaan kääntää tekstimuotoon, mikä taas mahdollistaa keskustelunanalyysin tekemisen. Litterointeihin on kirjattu keskustelun puheenvuorot ja niiden avulla nähdään, kuka on sanonut mitäkin. Litteroinnit poikkeavat paljon käsityksestämme tekstistä, joka koostuu kokonaisista lauseista ja yhtenäisestä asetelusta sivulle.

Käyn molemmat litteroidut keskustelut läpi kokonaan. Tutkimus koostuu kahdesta osasta: kvantitatiivisesta, jossa lasken kyseisten pronomiinien perusmuotojen (*du*, *vi*, *man*) osuuden kummassakin keskustelussa ja selvitän, kuka on käyttänyt mitäkin pronominia. Laajemmassa, kvalitatiivisessa, osiossa tarkastelen kyseisten pronomiinien käyttöä aineistossa havainnollistavien esimerkkien avulla. Tässä jälkimmäisessä analyysiosiossa pohdin myös kyseisten pronomiinien tyyliä ja mahdollisia eroavaisuuksia maiden välillä.

Tulokset

Tutkimuksesta käy ilmi, että *du* on molemmissa keskusteluissa selkeästi käytetyin pronomini (ruotsinruotsalaisessa keskustelussa 322 esiintymää, suomenruotsalaisessa 290). *Man*-pronominia on käytetty suomenruotsalaisessa keskustelussa 109 ja ruotsinruotsalaisessa 89 kertaa. Osallistujat käyttävät *vi*-pronominia molemmissa keskusteluissa 75 kertaa. Erot ohjaajien ja opiskelijoiden välisessä pronomiinien käytössä ovat merkittäviä: molemmissa keskusteluissa ohjaajat käyttävät enemmän kaikkia kolmea pronominia kuin opiskelijat. *Du* ja *man*-pronomiinien osalta maiden välillä on eroja niin, että *du* esiintyy enemmän ruotsinruotsalaisessa ja *man* taas suomenruotsalaisessa keskustelussa. *Vi*-pronominin käytössä ei ole muita eroja kuin se, että opiskelija on käyttänyt sitä Ruotsissa hieman enemmän kuin Suomessa. On huomioitavaa, että osallistujat käyttävät pronomineja vaihtelevasti ja pronomini vaihtuu usein saman puheenvuoron ajanakin.

Kieliohjauskeskustelussa opiskelijat ovat muodollisempia ja epäsuoria, kun taas ohjaajat käyttävät opiskelijaa puhutellessaan eniten *du*-pronominia, joka yhdistyy neuvojen antamiseen. Pronominia käytetään erityisesti silloin, kun tarkasteltavana on jokin ongelma-kohta opiskelijan tekstissä ja ohjaaja haluaa ilmaista ohjeensa mahdollisimman yksiselitteisesti. Opiskelija käyttää enemmän *du*-pronominia suomenruotsalaisessa kuin ruotsinruotsalaisessa keskustelussa, mutta kyse on useimmiten diskurssipartikkeleiden käytöstä (esim. *vet du*), jotka tosin ovat luonteeltaan vapaamuotoisia ja osallistuvaan keskustelutyyliin sopivia. Opiskelijat harvoin viittaavat ohjaajaan *du*-pronominilla, mikä osaltaan johtuu siitä, ettei heidän tarvitse puhutella ohjaajaa suoraan.

Vi-pronominin käyttö eroaa ohjaajien ja opiskelijoiden välillä. Ohjaajien *vi* käsittää usein sekä heidät itsensä että opiskelijan. Joissain tapauksessa se kuitenkin sulkee pois opiskelijan viitaten heidän omiin instituutioihinsa. Opiskelijat taas käyttävät pronominia viittaamaan itsensä lisäksi keskustelutilanteen ulkopuolelle, opiskeluryhmiinsä. Ohjaajien *vi* saattaa olla puhtaasti ohjaustilanteeseen viittaava, esimerkiksi kun ohjaaja kysyy opiskelijalta, mitä he ovat käsitelleet edellisessä ohjauskeskustelussa. Se voi myös olla inkluusivinen ja osoittaa, että ohjaaja osallistuu jollain tapaa ongelman käsittelyyn, jolloin se kuuluu osallistuvaan keskustelutyylisiin. *Vi* saattaa kuitenkin olla joskus asymmetrinen ja viitata pelkästään opiskelijaan, jolloin se muistuttaa perinteistä tapaa, jolla opettaja voi puhutella oppilaita luokkahuoneessa. Aineistossa on myös esimerkkejä, joissa osallistujat käyttävät *vi*-pronominia geneerisessä merkityksessä, jolloin se muistuttaa *man*-pronominia.

Man-pronominilla on tutkimistani pronomineista eniten käyttötarkoituksia, eikä aina käy suoraan selville, keihin puhuja viittaa sillä. Pronominia saatetaan käyttää enemmän tai vähemmän geneerisessä merkityksessä viittaamaan esimerkiksi ihmisiin yleensä, muihin opiskelijoihin tai opiskelijan tekstin mahdolliseen lukijaan. Usein puhuja sisällyttää siihen itsensä, mutta ei kaikissa tapauksissa, vaan sillä voidaan viitata myös keskustelutilanteen ulkopuolelle. Aineistossa ohjaaja käyttää *man*-pronominia opiskelijaan viitattaessaan. Näissä tapauksissa tyyli on etäisyyttä ottava ja merkitsee, että sama ohje koskisi ketä tahansa. Se voi kuitenkin olla myös kohtelias kiertoilmaus ja ilmentää solidaarisuutta. On myös esimerkkejä sellaisesta ohjaajan pronominin käytöstä, jossa viitataan opiskelijoihin yleensä pois lukien läsnä oleva opiskelija, johon taas viitataan suoremmin *du*- tai *vi*-pronominilla.

Toisaalta *man* on hyvin yleisesti käytetty pronomini puheessa. Puhuja saattaa sillä itseensä viitattaessaan ilmaista vaatimattomuutta tai sitä, ettei hän ota täyttä vastuuta sanomisestaan. Sekä ohjaajat että opiskelijat käyttävät sitä yksikön ensimmäisen persoonan asemesta. Opiskelijat viittaavat sillä usein itseensä. Joissain tapauksissa ohjaajan *man*-pronominin käyttö epäsuorasti itseen viitattaessa ilmaisee auktoriteettiasemaa, mutta on myös keino antaa ohjeistus hienovaraisemmin, vähemmän henkilökohtaisella tavalla.

Kieliohjauskeskusteluissa ohjaajan ja opiskelijan roolit erottuvat selvästi. Ohjaajan puheenvuorot ovat pitkiä ja ne sisältävät neuvojen antamista ja tietoja ohjauskeskustelun

kulusta. Opiskelija vastaa useimmiten lyhyellä minimipalautteella, ellei kyseessä ole tilanne, jossa tämä selvittää perusteellisemmin jotain kirjoitusprosessiinsa liittyvää asiaa. Ohjaaja voi käyttää osallistuvaan keskustelutyyliin kuuluvia tapoja ja joissain tapauksissa asettua opiskelijan asemaan, mutta keskustelun tyyli on ylipäättään hänen päätettävissään. Opiskelijat enimmäkseen mukautuvat tyyliin, sillä keskusteluissa yleensä on tavoitteena yhteisymmärrykseen pyrkiminen ja osanottajat muokkaavat sanomisiaan vastapuolen odotusten mukaan.